HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

44. SAYI

YIL: 26 TEMMUZ - ARALIK 2020

ŞANLIURFA

HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
Altı ayda bir yayımlanan akademik hakemli bir dergidir.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

HARRAN UNIVERSITY JOURNAL OF THEOLOGY FACULTY

جامعة حران مجلة كلية الإلهيات

ISSN: 1303-2054 **e-ISSN:** 2564-7741

Sahibi / Owner
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına Dekan
Prof. Dr. Celil ABUZAR

Editör / Managing Editor
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KARTAL

Yazı İşleri Müdürü/ Responsible Manager
Arş. Gör. Selim YILMAZ

Yayıncı / Publisher
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Şanlıurfa, TÜRKİYE

YIL: 26 SAYI: 44 TEMMUZ - ARALIK 2020 ŞANLIURFA

Alan Editörleri/ Field Editors	
Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	Arş. Gör. Abdulbaki ÇİFTÇİ
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim ARSLAN	Arş. Gör. Adem MİDİLLİ
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÇAKMAK	Arş. Gör. Coşkun BORSBUĞA
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin ÇİFTÇİ	Arş. Gör. Havva İslam ÇELİK
Arş. Gör. Dr. Nilüfer ÖZTÜRK KOCABIYIK	Arş. Gör. İbrahim AKÇA
Arş. Gör. Dr. Orhan AYAZ	Arş. Gör. Mehmet Nurullah AYDIN
Öğr. Gör. Abdulhakim ÖNEL	Arş. Gör. Mahmut SABUNCU
Öğr. Gör. Mustafa Said DİLEK	Arş. Gör. Selim YILMAZ
Dil Editörleri/ Language Editors	
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Kartal (İngilizce)	Arş. Gör. Adem Midilli (Arapça)

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Abdulvahap YILDIZ (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Asım YAPICI (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi)
Prof. Dr. Celil ABUZAR (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR (Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Kasım ŞULUL (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN (Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Ömer SABUNCU (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KARTAL (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÇAKMAK (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mahmud MASRİ (FSM Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi)

Danışma Kurulu/Advisory Board
Prof. Dr. Âdem APAK, Uludağ Üniversitesi, İslâm Tarihi
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN, İstanbul Üniversitesi, İslâm Tarihi
Prof. Dr. Atilla YARGICI, Harran Üniversitesi, Tefsir
Prof. Dr. Baki ADAM, Ankara Üniversitesi, Dinler Tarihi
Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM, Ankara Üniversitesi, Hadis
Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR, Hitit Üniversitesi, Tefsir
Prof. Dr. İbrahim COŞKUN, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Kelam
Prof. Dr. İdris ŞENGÜL, Ankara Üniversitesi, Tefsir
Prof. Dr. İlhan KUTLUER, Marmara Üniversitesi, İslâm Felsefesi
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ, Hitit Üniversitesi, İslâm Tarihi
Prof. Dr. Mehmet KATAR, Ankara Üniversitesi, Dinler Tarihi
Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ, Harran Üniversitesi Tefsir
Prof. Dr. Musa YILDIZ, Gazi Üniversitesi, Arap Dili Eğitimi
Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN, Ankara Üniversitesi, İslâm Felsefesi

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Kelâm
Prof. Dr. Recai DOĞAN, Ankara Üniversitesi, Din Eğitimi
Prof. Dr. Selçuk COŞKUN, Atatürk Üniversitesi, Hadis
Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN, Kocaeli Üniversitesi, Hadis
Prof. Dr. Şaban ÖZ, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İslâm Tarihi
Doç. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK, Balıkesir Üniversitesi, Tefsir
Dr. Öğr. Üyesi Mahmud MASRİ, FSM Üniversitesi, Hadis

Dergimizin Yer Aldığı İndeks ve Platformlar:

TR DİZİN Tübitak Ulakbim Türkiye Dergileri Dizini / Turkish Journals Index (Kabul / Accepted: 09.05.2019)

OpenAIRE: (Kabul /Accepted: 07.04.2018).

ResearchBıb: Academic Resource Index (Kabul / Accepted:02.03.2018)

Miar: Information Matrix for the Analysis of Journals (Kabul /Accepted: 18.02.2018).

İDEALONLİNE: Türkçe Online Kütüphane (Kabul / Accepted: 11/01/2018)

ARAŞTIRMAX Scientific Publication Index (Kabul / Accepted: 13.12.2017).

Index Copernıcus Internatıonal (Kabul / Accepted: 01/12/2017)

ERIH PLUS: The Europen Reference Index for the Humanities and the Socıal Science (Kabul/ Accepted: 21.10.2017).

Google Scholar: Harran İlahiyat Dergi (Başlangıç/ S. Date :14.07.2017).

SOBIAD: Sosyal Bilimler Atıf Dizini (Kabul /Accepted: 01.03.2017).

İSAM İlahiyat Makaleleri Veri Tabanı / ISAM Articles on Theology Database (Başlangıç /S. Date:1995) / (Kabul / Accepted: 25.03.2010.)

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, atıf ve kaynakça yazımında Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerinin ortak olarak kullandığı İsnad Atıf Sistemini kullanmaktadır. Detaylı bilgiye aşağıdaki linklerden ulaşabilirsiniz.
http://dergipark.gov.tr/harranilahiyatdergisi
http://www.isnadsistemi.org

Adres / Address
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Osmanbey Kampüsü / Şanlıurfa
hruilahiyatfakultesidergisi@gmail.com
http://dergipark.gov.tr/harranilahiyatdergisi
Tel: 0 414 3183454 Faks: 0 414 3183720

Aralık 2020 – Şanlıurfa/Türkiye

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN / FROM THE EDITOR ..... **VI**

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KARTAL

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

KUR'AN ÇEVİRİSİNE ETKİSİ BAKIMINDAN VÜCÛH VE NEZÂİR: SEBÎL KELİMESİ ÖRNEĞİ / THE WUJUH AND NAZAIR WITHIN THE CONTEXT OF THE QURAN TRANSLATIONS: THE EXAMPLE OF SABEL..... **1-18**

Doç. Dr. Avnullah Enes ATEŞ

AHMED B. MUHAMMED EL-HARRÂD'A (D. 1948-?) GÖRE KIRAAT FARKLILIKLARININ MANAYA ETKİLERİ / IMPACTS OF RECITATION DIFFERENCES ON INTERPRETATION ACCORDING TO AHMED B. MUHAMMED EL-HARRÂD (B. 1948-?) **19-41**

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KÜTÜKOĞLU

MUHTELİFU'L-HADİS İLMİ BAĞLAMINDA NEZİR (ADAK) İLE İLGİLİ RİVAYETLER / THE NARRATIONS ABOUT THE NAZR (VOW) IN THE CONTEXT OF CONTRASTING HADITH DISCIPLINE **42-65**

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÇELİKAN

TEFSİR TABAKÂT ESERLERİ / TABAKAT WORKS (BIOGRAPHIES OF EXEGESIS SCHOLARS) **66-87**

Dr. Öğr. Üyesi Esat ÖZCAN

ALKOL KATILAN GIDALARIN FIKHÎ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ / EVALUATING ALCOHOL-CONTAINING FOODS IN TERMS OF FIQH **88-108**

Dr. Yüksel ÇAYIROĞLU

İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİ ÖRNEKLEMİNDE PROBLEMLİ SOSYAL MEDYA KULLANIM ÖLÇEĞİ GELİŞTİRME: GEÇERLİK-GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI / DEVELOPING A SCALE ON PROBLEMATIC SOCIAL MEDIA USE IN THE SAMPLING OF THE THEOLOGY FACULTY STUDENTS: A STUDY ON VALIDITY AND RELIABILITY **109-124**

Doç. Dr. Sefer YAVUZ

SON DÖNEM HÂLİDÎ-NAKŞÎ ŞEYHLERİNDEN ÇELEBİ SÜLEYMAN KAYA EFENDİ'NİN TASAVUFÎ DÜŞÜNCESİ / SUFI THOUGHTS OF ÇELEBÎ SÜLEYMAN KAYA (ONE OF THE LATE NAQSHBANDIYYA SHEIKHS) **125-141**

Dr. Öğr. Üyesi Mesut YİĞİT

KÂDÎHAN'IN FETÂVÂ ADLI ESERİ ÖZELİNDE MÛSİKİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ / KÂDÎHAN'S VIEWS ON MUSIC IN HIS BOOK TITLED FETÂVÂ.....**142-158**

Dr. Öğr. Üyesi Tacetdin BIYIK

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI ESNAFININ UYMASI GEREKEN BELEDÎ KURALLAR / MUNICIPAL RULES THAT OTTOMAN SHOP KEEPERS MUST OBEY IN EARLY 20th CENTURY.....**159-174**

Dr. Öğr. Üyesi Habibe KAZANCIOĞLU

EVS ŞAİRİ KAYS B. EL-HATÎM'İN ŞİİRLERİNDE ÖVÜNME / EGOTISM IN THE POEMS OF ḲAYS B. AL-KHAṬIM POET OF THE AWS TRİBE..... **175-200**

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILMAZ

SÛFÎ İLMİNDE HAKİKÎ TEVHİD VE HAKİKÎ KULLUĞUN İFADESİ: CEM' VE TEFRİKA (FARK) KAVRAMLARI / DEFINITIONS OF TRUE MONOTHEISM AND REAL SERVITUDE IN THE SUFI THOUGHT: THE CONCEPTS OF CEM' (COMBİNİNG) AND TEFRİKA (DIFFERENTIATION) **201-224**

Dr. Öğr. Üyesi Eyyup AKDAĞ

BİR YOL AYRIMINA DOĞRU: LÜBNAN'DA MEHMET ALİ PAŞA YÖNETİMİ / TOWARDS A BREAK-UP: MUHAMMAD ALI PASHA ADMINISTRATION IN LEBANON.....**225-240**

Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ – Abdullah ORAK

DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜN DİNAMİĞİ OLARAK EMİR Bİ'L-MA'RÛF NEHİY 'ANİ'L-MÜNKER / AMR BI'L-MAʿRŪF NAHY ʿANI'L-MUNKAR AS THE DYNAMICS OF CHANGE AND TRANSFORMATION.....**241-264**

Dr. Öğr. Üyesi Hacer ŞAHİNALP

TAHKİKÎ İMAN ARAYIŞINDA HZ. İBRÂHÎM ÖRNEĞİ / THE CASE OF THE PROPHET ABRAHAM IN SEARCHING AFFIRMATIVE FAITH.....**265-287**

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cüneyt GÖKÇE

الدلالة المعنويَّة للمصدر / MASDARIN ANLAM DELALETİ / INFINITIVE'S MEANING INDICATION.....**288-312**

Dr. Öğr. Üyesi Bekir MEHMETALİ

EDİTÖRDEN

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi olarak 44. sayımıza hamdolsun ki ulaşmış bulunuyoruz. Bu sayıyla ile birlikte akademik dergi yayıncılığında 25 yılı yani tam çeyrek yüzyılı geride bırakmış olacağız. Yayın hayatı açısından hiç de küçümsenmeyecek bir tecrübeye işaret ediyor bu durum. Bu sayımızda, önceki sayılarımızın makale adedi ortalamasının üzerine çıkarak 15 bilimsel makaleyi ilgililerin ve ilim camiasının istifadesine sunmaktayız. Bu rakamın ilerleyen sayılarımızda daha da artmasını bekliyoruz. Dergimizin TRDizin'de taranması, Covid-19 pandemisinin birçok olumsuzluğunun rağmen akademik verimliliği arttırmış olması ve nihayetinde DergiPark'ın yeni arayüzünün ve güncellenen altyapısının sağladığı kolaylık ve hızlı işlem yapma olanağı bu artışı açıklayan faktörlerden bazıları olarak dikkati çekmektedir. Akademik yayın trafiğindeki bu artış nedeniyle, yeni şartlara uyum sağlama zorunluluğunun bir gereği olarak hem dergimizin insan kaynağı yapısında hem de değerlendirme sürecimizde bazı değişiklikler yapılması elzem olmuştur.

Söz konusu değişikliklerden birini hemen hayata geçirerek editöryal ekibimizi güçlendirdik. Daha önce 6 kişiden oluşan ekibimiz yeni katılım sonrasında 17 kişilik güçlü bir editör kuruluna dönüşmüş bulunmaktadır. İlerleyen dönemlerde ihtiyaca göre ekibimizin daha da güçlenmesi temennimizdir. Bu yeni haliyle de editör kurulumuz uluslararası akademik bir dergi olmanın gereklerini karşılamaya hazır ve bunun heyecanı içerisindedir. Harran İlahiyat Fakültesi olarak ve Harran İlahiyat Dergisi olarak uzunca bir süreden beridir belirlediğimiz uluslararası saygın bir dergi olma hedefimize böylelikle bir adım daha yaklaşmış bulunuyoruz. Bu münasebetle aramıza yeni katılan sayın Doç. Dr. Ahmet Gündüz, Dr. Öğr. Üyesi Fatma Çakmak, Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim Arslan, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin Çiftçi, Dr. Arş. Gör. Nilüfer Öztürk Kocabıyık, Dr. Arş. Gör. Orhan Ayaz, Öğr. Gör. Abdulhakim Önel, Öğr. Gör. Mustafa Said Dilek, Arş. Gör. Abdulbaki Çiftçi, Arş. Gör. İbrahim Akça ve Arş. Gör. Mehmet Nurullah Aydın hocalarımıza hoş geldiniz diyor ve bu sayı ile birlikte verdikleri katkı için kendilerine teşekkürü bir borç addediyorum. Elbette dergimizin kıdemli emektarlarına, en başta Arş. Gör. Selim Yılmaz olmak üzere Arş. Gör. Havva İslam Çelik, Arş. Gör. Coşkun Borsbuğa, Arş. Gör. Mahmut Sabuncu ve Arş. Gör. Adem Midilli'ye de katkıları için teşekkür ediyorum. Fakat bundan sonraki sayılarda 16 kişilik ekibin her bir üyesini ayrı ayrı zikrederek teşekkür etmek pek mümkün olamayacağından şimdiden kendilerine özürlerimi beyan ediyorum.

Sözü edilen değişikliklerden bir diğeri de makale kabulü ve değerlendirme süreci ile ilgilidir. Hem makale kalitesinin ve dolayısıyla dergimizin kalitesinin yükseltilmesi hem de artan makale trafiğinin verimli bir biçimde yönetilebilmesi için, eğer gerekli hazırlıkları yetiştirebilirsek önümüzdeki sayıdan itibaren, kabul edilecek makalelerin belirlenmesinde yeni kriterlerin işletilmesi ve yeni bir değerlendirme sisteminin devreye alınması planlanmaktadır. Bu amaçla hazırlıklarımıza devam ediyoruz. Çalışmalarımız sona erdiğinde gerekli açıklamaları dergimizin DergiPark alanından duyurarak yenilikleri uygulamaya başlayacağız.

Son olarak hakemlik süreci hakkında kısa bir değerlendirme yapmak isterim. Malum olduğu üzere akademik dergi yayımcılığının en önemli bileşenlerinden biri

hakemlerdir. Hakem olmadan bir akademik dergi var olamaz. Bu nedenle hakemlerimizin değerinin bilincindeyiz. Fakat hakemlik süreci ciddi bir sorumluluk demektir aynı zamanda. Makalenin zamanında ve özenli okunması, değerlendirmenin mümkün olduğu kadar objektif ve detaylı -sadece değerlendirme formuna birkaç kelime yazmakla yetinilmeden- yapılması bu sorumluluğun önemli unsurlarıdır. Şu an itibariyle ülkemizde genel olarak makale hakemliğinin maddi bir karşılığı ne yazık ki olmasa da uhrevi büyük karşılığının olduğu şüphesizdir. Ayrıca bu önemli hizmetin toplumun geneline yayılan uzun vadeli ilmi, sosyal ve ekonomik bir karşılığının da olduğu unutulmamalıdır. Bu münasebetle dergimize şu ana kadar katkı sağlayan değerli hakemlerimize tekrar teşekkür ediyorum.

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KARTAL
15 Aralık 2020

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ISSN 1303-2054 | e-ISSN 2564-7741

Yıl: 26, Sayı: 44, Temmuz-Aralık 2020

EVS ŞAİRİ KAYS B. EL-HATÎM'İN ŞİİRLERİNDE ÖVÜNME

EGOTISM IN THE POEMS OF ḲAYS B. AL-KHAṬIM POET OF THE AWS TRIBE

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILMAZ
myilmaz93@hotmail.com
Orcid ID: https://orcid.org/0000-0002-8223-7065

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı
Çanakkale/Türkiye

Atıf@ Yılmaz, Mehmet. "Evs Şairi Kays b. el-Hatîm'in Şiirlerinde Övünme". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Aralık, 2020), 175-200.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 29 Ekim 2020 / 29 October 2020
Kabul Tarihi / Accepted : 2 Aralık 2020 / 2 December 2020
Yayın Tarihi / Published : 15 Aralık 2020 / 15 December 2020
Sayı – Issue : 44
Sayfa / Pages : 175-200
DOI : https://doi.org/10.30623/harranilahiyatdergisi.818223

Öz

Kays b. el-Hatîm (ö. 620), Câhiliye döneminin sonlarına doğru Medine'de dünyaya gelmiş ve Evs kabilesi arasında yetişmiştir. Kays b. el-Hatîm, usta savaşçı olduğu kadar şiir becerisinde de ileri seviyededir. İslâm'dan hemen önce Evs ve Hazrec kabîleleri arasında yaşanan savaşların çoğuna tanık olmuş ve mensubu bulunduğu Evs kabilesini hem silah hem de şiir yoluyla Hazrecliler karşısında savunmuştur. Bu bakımdan şair Evs kabilesiyle övündüğü beyitlerle de meşhurdur. Ülkemizde şairle ilgili müstakil çalışmalara rastlanmamaktadır. Bu sebeple şaire ait şiir metinlerinde övünme içerikli beyitler çalışma konusu yapılmıştır. Çalışma, İslâm öncesi dönemde Yesrib adıyla bilinen Medine-i Münevvere'nin sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili ipuçları barındırması bakımından da önem arz etmektedir. Çalışmada ilgili beyitlere başta şaire ait *Dîvân* olmak üzere edebiyat, eleştiri ve rivayet içerikli bazı temel kaynaklar taranmak suretiyle ulaşılmıştır. Beyitler kişisel övünme ve kabileyle övünme adlarıyla iki alt başlık altında incelenmiştir. Beyitler Türkçe'ye tercüme edilmiş, gerekli açıklamalar yapılmış ve yer yer tahlil edilmiştir. Varılan kanaatler sonuç kısmında belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Kays b. el-Hatîm, Şiir, Övünme, Evs Kabîlesi.

Abstract

Ḳays b. Al-Khaṭim (d. 620) was born in al-Madīna towards the end of the Jahiliyya period and was raised among the Aws tribe. Ḳays b. Al-Khaṭim was a skilled poet as well as a great warrior. He witnessed most of the wars fought between the Aws and Khazraj tribes just before Islam and defended the Aws tribe, of which he was a member, against the Khazraj, both through weapons and poetry. Thus, the poet was also famous for the couplets he exalted the Aws tribe. In our country, there are no individual studies about the poet. For this reason, the subject of this study is centred upon egoist couplets in his poetry. The study is also important in that it presents data about the social and cultural structure of al-Madīna known as Yathrib in the pre-Islamic period. By scanning certain main sources of literature, criticism and narration, especially the *Dîwan* of the poet, the study found significant couplets. The couplets have been examined under two subheadings: egotism and tribal pride. The couplets have been translated into Turkish, annotated and analyzed when necessary. The findings reached are presented in the conclusion part.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Ḳays b. Al-Khaṭim, Poetry, Egotism, The Aws Tribe.

Giriş

Günümüze ulaşan Câhiliye Arap şiirleri, İslâm öncesi dönemin sosyal, siyasal ve kültürel yapısı hakkında ipuçları barındırmaktadır. Zira şair, kişiliğini kazandığı ve kültürüyle yoğrulduğu toplumda deneyim sahibi olmakta ve duygularını beyitlere dökmektedir. İbn 'Abbâs bu bağlamda şöyle der:[1] "Bana Kur'ân'da yer alan garip lafızları sorarsanız anlamlarını şiirde arayınız derim. Zira şiir Arapların sicil defteridir." Hz. Peygamber'in şu ifadeleri de bu duruma işaret etmektedir:[2] "Deve, yavrusuna özlem duymaktan vazgeçmedikçe, Araplar şiir söylemekten geri durmazlar." İslâm öncesi dönemde Yesrib adıyla bilinen Medîne-i Münevvere'de yaşamış olan Kays b. el-Hatîm'e ait şiirler de Yesrib kentinin sosyal ve kültürel yapısı hakkında ipuçları barındırmaktadır. Usta savaşçı olan Kays b. el-Hatîm, mensubu bulunduğu Evs kabîlesini düşman karşısında hem silah hem de şiir yoluyla savunmuştur. Şair bunu yaparken zaman zaman savaş sırasında yaşanan olayların detaylarına da inmektedir. Bu bakımdan şair yaşanan olaylar karşısında Evs kabîlesini savunduğu ve Evs kabîlesiyle övündüğü beyitlerle de meşhurdur. İlgili beyitlere başta şaire ait *Dîvân* olmak üzere Kuraşî'nin (ö. 170/786) *Cemhere'*si, Cumaḥî'nin (ö. 231/846) *Tabakât'*ı, İsfâhânî'nin (ö. 356/967) *Kitâbu'l-agânî*'si, Merzubânî'nin (ö. 384/994) *Mu'cemu'ş-şu'arâ'*sı, Kayravânî'nin (ö. 456/1064) *el-'Umde'*si, Tebrîzî'nin (ö. 502/1109) *Şerhu Dîvâni'l-hamâse'*si, 'Askalânî'nin (ö. 852/1449) *el-İsâbe'*si ve Bağdâdî'nin (ö. 1093/1682) *Ḫızânetu'l-edeb'*i gibi edebiyat, eleştiri ve rivayet muhtevalı temel kaynaklar taranmak suretiyle uşalılmıştır.

Şaire ait şiirlerde övünme muhtevalı beyitlere geçmeden önce konunun daha iyi anlaşılması bakımından şairin hayatı ve eski Arap şiirindeki yeri hakkında ön bilgiler vermek uygun olacaktır.

1. Kays b. el-Hatîm'in Hayatı

Tam adı Kays b. el-Hatîm b. 'Adiyy b. Sevâd b. Zafer b. Ka'b b. el-Hazrec b. en-Nebît b. Mâlik b. el-Evs'dir.[3] Ebû Yezîd künyesiyle de bilinen[4] şair Yesrib'de mukîm Evs kabîlesinin Benî Zafer koluna mensup olup Câhiliye devrinde dünyaya gelmiştir.[5] Günümüze ulaşan kaynaklarda şairin doğum tarihi hakkında bilgiye rastlanmamaktadır. Hal böyle olmakla birlikte Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretinden iki yıl önce 620 yılında vefat etmiş olması[6] dikkate alındığında Câhiliye devrinin sonlarına doğru dünyaya geldiğini söylemek mümkün gözükmektedir. Şair henüz dünyaya gelmeden önce dedesi 'Adiyy, 'Abdulkays kabîlesine mensup bir şahıs tarafından öldürülür. Şair henüz küçük yaşta iken

[1] el-Kurtubî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, thk. 'Abdullâh b. 'Abdulmuhsin et-Turkî (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2006) 1/44

[2] İbn Raşîk, Ebû Ali el-Hasen el-Kayravânî, *el-'Umde fî maḥâsini'ş-şi'r ve âdâbihi ve naḳdih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981), 1/31.

[3] el-Merzubânî, Ebû 'Ubeydillâh Muhammed b. 'İmrân, *Mu'cemu'ş-şu'arâ'*, tsh. F. Krenkov (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye,1982), 321.

[4] el-İsfâhânî, Ebu'l-Ferec, *Kitâbu'l-ağânî*, thk. İbrahim es-Se'âfîn vd., (Beyrut: Dâru Sâdır, 2008), 3/5.

[5] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, thk. Nasıruddîn el-Esed (Beyrut: Dâru Sâdır, ts), 11; İsmail Durmuş, "Kays b. Hatîm", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/92.

[6] ez-Ziriklî Hayruddîn, *el-'Alâm* (Beyrut: Dâru'l- 'İlm Li'l-Melâyîn, 2002), 5/205.

babası Hatîm de Hazrec kabîlesine mensup Mâlik adında bir şahıs tarafından öldürülür. Annesinin terbiyesinde yetişen şair babasının katilini Medine'de, dedesinin katilini ise Zulmecâz denilen yerde yakalar ve öldürür. Bu sebeple Evs ve Hazrec kabîleleri arasında yıllar süren savaşlar meydana gelir.[7] Şair bu savaşların bir kısmında hem kılıcı hem de şiirleriyle kabîlesini savunur ve kazandığı değerlerle ve kabîlenin sahip olduğu hasletlerle mısralarda sıkça övünür. Şair Allah Resûlü'yle Hac mevsiminde[8] Mekke'de karşılaşır. Allah Resûlü tarafından İslâm'a davet edilse de daveti kabul etme hususunda tereddüt yaşar. Bir karara varabilmesi için Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret edeceği vakte kadar mühlet ister.[9] Ne var ki şair, hicretten önce[10] Hazrecliler tarafından intikam amacıyla alınan bir karar doğrultusunda komploya kurban gider ve İslâm'a girmeden öldürülür.[11]

2. Eski Arap Şiirindeki Yeri

Kays b. el-Hatîm usta şairler arasındadır. Mensubu bulunduğu Evs kabîlesini düşman karşısında hem silah hem de şiir yoluyla savunmuş olması bu duruma işaret etmektedir. 'Ukâz Panayırı'nda düzenlenen şiir etkinliklerinde hakemlik yapan meşhur eleştirmen[12] Nâbiğa (ö. 605) tarafından "İnsanların arasında en usta şair sensin" diyerek Kays b. el-Hatîm'e taltifte bulunulmuş olması[13] da yine bu duruma işaret etmektedir. Kays b. el-Hatîm ile Hassân b. Sâbit (ö. 60/680)[14] ve Abdullah b. Ravâha (ö. 8/629)[15] arasında yaşanan şiir atışmaları meşhurdur. Dahası Hassân b. Sâbit, "Araplarla savaşmamız gerektiğinde kaliteli şiirlerimizi ortaya koymak isterdik ve Kays b. el-Hatîm'in şiirlerine başvururduk"[16] diyerek Kays b. el-Hatîm'e ait şiirlerin kalitesine vurgu yapmaktadır. Cumahî, *Tabakât*'ında Kays b. el-Hatîm'i Kentli şairler arasında Medine'den dördüncü şair olarak sıralamaktadır.[17] Kuraşî de *Cemhere*'sinde *Muzehhebât* adını verdiği bölümde şairi kaliteli şairler arasında dördüncü sıraya koymaktadır.[18] Dilciler, nahiv âlimleri ve

[7] İsfâhânî, *Kitâbu'l-ağânî*, 3/5; Abkarius, İskender Ağa, *Kitâbu Ravdati'l-edeb fî tabaḳâti şu'arâi'l-'Arab* (Beyrut: byy., 1858), 251.

[8] İbn Sellâm, Muhammed el-Cumahî, *Tabaḳâtu fuhûli'ş-şu'arâ'*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.), 1/230-231.

[9] el-'Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hâcer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî (Kahire: Merkezu Hecr Li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye Ve'l-İslâmiyye, 2008), 13/296; el-Asfâhânî, *Kitâbu'l-ağânî*, 3/10.

[10] Abkarius, *Kitâbu Ravdati'l-edeb*, 252.

[11] el-Bağdâdî, 'Abdulkâdir b. 'Umar, *Ḫızânetu'l-edeb,* thk. 'Abdussellâm Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1996), 7/37.

[12] Tâha, Ahmed İbrâhîm, *Târîḫu'n-naḳdi'l-edebî 'inde'l-'Arab* (Mekke: Mektebetu'l-Faysaliyye, 1937), 25.

[13] el-İsfâhânî, *Kitâbu'l-ağânî*, 3/10.

[14] Sözgelimi bkz: Hassân b. Sâbit, *Dîvân,* thk. 'Abd Muhanna (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1994), 168-169.

[15] el-Kuraşî, Ebû Zeyd Muhammed b. Ebi'l-Hattâb, *Cemheretu eş'âri'l-'Arab fî'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm*, thk. Muhammed 'Ali el-Hâşimî (Riyad: İmam Muhammad bin Sa'ud Islamic University, Comitte of Researc, Translation and Publication, 1981), 2/629.

[16] Merzubânî, *Mu'cemu'ş-şu'arâ'*, 321-322.

[17] İbn Sellâm, *Tabaḳât,* 1/ 215.

[18] Kuraşî, *Cemheretu eş'âri'l-'Arab,* 2/645.

coğrafya bilginleri Kays b. el-Hatîm'in şiirlerinden istişhâdlar yapmışlardır.[19] Görüldüğü üzere Kays b. el-Hatîm şiir becerisinde hatırı sayılır konuma haizdir.

3. Şiirlerinde Övünme

Sözlükte iftihar kaynağı anlamına gelen övünme[20], zorlukla elde edilebilecek kazanımların kişide var olduğu iddiası üzerine kurulur.[21] Zira çöl ikliminin beraberinde getirdiği şartlar altında güç bela hayata tutunmaya çalışan bedevî toplumlarda hamiyet, gurur, onur, taassup, cesur olma ve zoruklara tahammül edebilme gibi hasletler takdire şayan değerlerdir.[22]

Lirik şiir türü olan *fahr/övünme*, Câhiliye devri Arap şiirlerinde sıkça rastlanan temalardandır. Arap şairler, övünme temalı beyitleri sahip oldukları erdemleri ve toplumdaki hatırı sayılır konumları dile getirme aracı olarak kullanmışlardır. Şairler kendilerinde ve mensubu bulundukları kabîlelerde var olan cesaret, düşman karşısında ustaca savaşma, şiir becerisi, cömertlik ve kabîlenin parlak geçmişi gibi hasletlerle beyitlerde övünmüşlerdir.[23] Özellikle şair, kabîlenin hem sözcüsü hem de düşmana karşı yürütülen psikolojik savaşta savunucusu konumundadır.[24] Bu bakımdan erken dönem şiir eleştirmenleri şiir temalarını nesîb[25], medih, hiciv, övünme ve vasf olmak üzere beş kısımla sınırlandırmışlardır.[26]

Kays b. el-Hatîm'e ait şiir metinlerinde de övgü temalı beyitlere rastlanmaktadır. İlgili beyitleri kişisel ve kabîleyle övünme şeklinde iki alt başlıkta incelemek mümkündür.

3. 1. Kişisel Övünme

Şair cesaret, el açıklığı, fizikî yapı ve erdem gibi şahsında var olan hasletlerle beyitlerde övünmektedir.

3. 1. 1. Cesaret

Tehlikelerin üzerine korkusuzca gitme şevki[27] ve cüretkâr olma anlamlarına gelen cesaret, kabîlenin takdire değer şahsiyetlerinde bulunması gereken önemli özellikler arasındadır.[28] Zira Câhiliye toplumlarında hayat, genel anlamda kabîleler arasındaki çekişmelerle ve durmak bilmeyen savaşlarla doludur. Hayata

---

[19] Celîl, Hasen Muhammed, *Kays b. el-Ḥatîm ḥayâtuh ve şi'ruh* (Amman: Dâru Dicle, ts.), 167-171.

[20] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts), 5/ 3361. (Fâ Bâbı)

[21] el-Cundî, 'Ali, *Şi'ru'l-ḥarb fi'l-'asri'l-câhilî* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Câmi'ah el-'Arabiyye, 1966), 363.

[22] Tuleymât Gâzî ve el-Aşkar, 'İrfân, *el-Edebu'l-câhilî ḳadâyâhu ağrâduh a'lâmuh funûnuh* (Dimaşk: Mektebetu'l-Îmân, 1992), 135.

[23] 'Abdunnûr, Cebbûr, *el-Mu'cemu'l-edebî*, (Beyrut: Dâru'l-'İlm Li'l-Melâyîn, 1984), 189.

[24] Hassân b. Sâbit, *Dîvân*, 113.

[25] Nesîb, şair tarafından kadınların fizikî özellikleri, ahlâkî davranış biçimleri ve kadınlara olan tutkuların beyitlerde dile getirilmesi anlamındadır. Bkz. Vehbe, Mecdî ve el-Muhendis, Kâmil, Mu'cemu'l-mustalahâti'l-'Arabiyye fi'l-lugati ve'l-edeb, (Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1984), 410.

[26] İbn Raşîk, *el-'Umde,* 1/121.

[27] el-'Askerî Ebû Hilâl, *el-Furûḳ el-luğaviyye*, thk. Muhammed İbrâhîm Selîm (Kahire: Dâru'l-'İlm ve's-Sekâfe, 1997), 108, 109.

[28] el-Faysal, 'Abdul'azîz b. Muhammed, *el-Edebu'l- 'Arabî ve târîḫuh*, (Riyad: Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su 'ûd el-İslâmiyye, 1405), 41.

tutunabilmek için düşmanla savaşmak mukaddes sayıldığından[29] savaş becerisinde usta bireyler saygın kimseler olarak telakkî edilmektedirler. Kabîlede herkesin uyması gereken en önemli kural hasım kabîle tarafından öldürülenlerin intikamını almaktır.[30] Erken dönem şiir eleştirmenlerinden Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948), hayata tutunabilme mücadelesindeki önemi sebebiyle cesaretli olmayı akıl, adalet ve iffetle birlikte kişide bulunması gereken en önemli dört haslet arasında zikretmektedir.[31]

Kays b. el-Hatîm'e ait beyitlerde de cesaretle övünmenin örneklerine rastlanmaktadır. Dedesi 'Adiyy ile babası Hatîm'in intikamını aldıktan sonra söylediği beyitler bu duruma iyi bir örnektir. Şair dedesinin ve babasının intikamını korkusuzca almakla övündüğü beyitlerde şöyle der:[32]

ثَأَرْتُ عَدِيّاً وَالْخَطِيمَ فَلَمْ أُضِعْ وِلَايَةَ أَشْيَاءٍ جُعِلْتُ إِزَاءَهَا

'Adiyy ve el-Hatîm'in intikamını aldım da sorumluluğu şahsıma tevdi edilen hususların hakkını boşa çıkarmadım.

ضَرَبْتُ بِذِي الزَّرَّيْنِ رِبْقَةَ مَالِكٍ فَأُبْتُ بِنَفْسٍ قَدْ أَصَبْتُ شِفَاءَهَا

İki yanı keskin kılıçla Mâlik'in boynunu vurdum. Böylece içimdeki intikam ateşini söndürdüm ve (nihayet) kendime geldim.

وَسَامَحَنِي فِيهَا ابْنُ عَمْرِو بْنِ عَامِرٍ خِدَاشٌ فَأَدَّى نِعْمَةً وَأَفَاءَهَا

Bunu yaparken 'Amr b. 'Âmir'in oğlu Hıdâş[33] da (dedem 'Adiyy ile babam el-Hatîm'in intikamını almam hususundaki yardım talebimi) anlayışla karşılayarak bana büyük bir iyilik yaptı. (Böylece) iyi bir fırsat yakalamamı sağladı.

طَعَنْتُ ابْنَ عَبْدِ الْقَيْسِ طَعْنَةَ ثَائِرٍ لَهَا نَفَذٌ لَوْلَا الشُّعَاعُ[34] أَضَاءَهَا

İbn 'Abdi'l-Kays'a[35] kan davası güdercesine öyle bir (mızrak)[36] sapladım ki akan alkan olmasa yara alan bölge ortaya çıkardı.

مَلَكْتُ بِهَا كَفِّي فَأَنْهَرْتُ فَتْقَهَا يَرَى قَائِماً مِنْ خَلْفِهَا مَا وَرَاءَهَا

---

[29] Ebu'r-Rabb, İbtisâm Nâyif Sâlih, *Suvaru'l-ḥarb ve eb'âduha'l-ustûriyye fi'ş-şi'ri'l-câhilî*, (Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu'n-Necâh el-Vataniyye, Nablus, 2006), 30

[30] Dayf, Şevkî, *Târîḫu'l-edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-câhilî* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1960), 62.

[31] Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-şi'r*, thk. Muhammed 'Abdulmun'im Hafâcî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.), 96.

[32] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 43-50.

[33] Beyitte adı geçen Hıdâş, meşhur Arap şairi Hıdâş b. Zuheyr'dir. Bkz. el-Merzubânî *Mu'cemu'ş-şu'arâ'*,107. Hıdâş aynı zamanda Kays b. el-Hatîmin dedesini öldüren 'Adiyy'in de amcasının oğludur. Toplumda saygın bir şahsiyet olan Hatîm, öldürülmeden önce Hıdaş'a yardım eli uzatmıştır. Bu sebeple şair dedesinin ve babasının intikamını almak için Hıdâş'tan yardım ister. Hıdâş bu isteği geri çevirmez ve şaire amcasının oğlu ile babasının bulunduğu yeri gizlice gösterir. Geniş bilgi için bkz. et-Tebrîzî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. 'Ali el-Hatîb, *Şerḥu Dîvâni'l-ḥamâse*, thk. Muhammed Muhyiddîn el-Hatîb (Kahire: Matba'atu Hicâzî, 1938), 1/180.

[34] Beyitte yer alan الشعاء lafzı alkan anlamındadır. Bkz. Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 46.

[35] Beyitte adı geçen İbn 'Abdi'l-Kays, Kays b. el-Hatîm'in babasını öldüren şahıstır. Bkz. el-Bağdâdî, *Ḫızânetu'l-edeb,* 7/37.

[36] Şair hasmını mızrak darbesiyle öldürmüştür. Bkz. Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 52.

Yara alan bölgeyi elimle iyice kavradım da kanın bolca akması için daha da parçaladım. Yara o kadar açılmış ve yırtılmıştı ki ayakta duran kimse yaranın arka tarafını gör(ebil)mekteydi.

يَهُونُ عَلَيَّ أَنْ تَرُدَّ جِرَاحُهُ عُيُونَ الْأَوَاسي إِذْ حَمِدْتُ بَلَاءَهَا

Yara alan bölgeye pansuman yapan kadınların (ürkütücü görüntü karşısında) gözlerini başka yönlere çevirmek durumunda kalmalarına aldırmıyorum (hasmıma) böyle bir felaketi yaşatma fırsatı yakaladığım için hamd ettiğim bu vakitte.

وَكُنْتُ امْرَءاً لَا أَسْمَعُ الدَّهْرَ سُبَّةً أُسَبُّ بِهَا إِلَّا كَشَفْتُ غِطَاءَهَا

Hayatta (dedemin ve babamın öldürüldüğü ve intikamlarını almam gerektiği yolunda) şahsıma dil uzatıldığı ağır söz duymamış bir kimse idim. Ta ki üzerindeki sır perdesini aralayıncaya kadar.[37]

وَإِنِّي فِي الْحَرْبِ الضَّرُوسِ مُوَكَّلٌ بِإِقْدَامِ نَفْسٍ مَا أُرِيدُ بَقَاءَهَا

Şüphesiz zorlu savaşta sağ çıkmamak üzere cesaretle (düşman) üzerine atılmakla yükümlüyüm

إِذَا سَقِمَتْ نَفْسِي إِلَى ذِي عَدَاوَةٍ فَإِنِّي بِنَصْلِ السَّيْفِ بَاغٍ دَوَاءَهَا

Canım düşmanla çarpışma hastalığına yakalandığında tedavisini kılıcın kabzasını (sımsıkı tutarak) saldırmakta bulurum.

مَتَى يَأْتِ هَذَا الْمَوْتُ لَا تَبْقَ حَاجَةٌ لِنَفْسِي إِلَّا قَدْ قَضَيْتُ قَضَاءَهَا

Ne zaman ölüm anı karşıma çıksa canımın arzuladığı hiçbir şeyi (er meydanında) ardına koymam.

وَقَدْ جَرَّبَتْ مِنِّي لَدَى كُلِّ مَأْقِطٍ دُحَيٌّ إِذَا مَا الْحَرْبُ أَلْقَتْ رِدَاءَهَا

Duhayy (kabîlesi) her daim savaş krizinin patlak verdiği ve savaşın bütün çıplaklığıyla kızıştığı zor anlarda (cesurca vuruşlarımı elbet) tecrübe etti.

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere şair, dedesinin ve babasının intikamını almayı yerine getirilmesi gereken bir görev kabul etmekte ve görevini vakit kaybetmeden uygulamaya koyulmaktadır. Zira hasım kabîle tarafından öldürülen kabîle bireylerinin intikamını almak, kabîleyi koruyacak savaşçıda[38] bulunması

[37] Şair, babası öldürüldüğünde henüz olan bitenleri anlayamayacak kadar küçüktür. Annesi küçük Kays'ı koruma içgüdüsüyle hareket eder ve ileride dedesi ile babasının intikamını almaya kalkışmasından endişe duyar. Zira oğlunun sonu gelmeyecek kan davasına bulaşması bir şekilde öldürülmesini kaçınılmaz kılacaktır. Bu sebeple ikamet ettikleri evin önüne kabir görüntüsünde iki çukur kazar ve Kays'a çukurların dedesiyle babasına ait iki kabir olduğunu söyler. Kays delikanlılık çağına geldiğinde Zafer aşîretinden genç bir adamla tartışır. Genç adam Kays'a "Delikanlı olsan gücünü dedenin ve babanın katilleri üzerinde denerdin. Benimle cedelleşmek yerine git sana yakışanı yap!" der. Kays bu söze içerler ve soluğu annesinin yanında alır. Annesinden dedesinin ve babasının akıbetleri hususunda kendisine doğruları söylemesi gerektiğini yoksa intihara kalkışacağı veya annesini öldüreceği yolunda tehditler savurur. Çaresiz kalan anne Kays'a olanları anlatır. Dedesi ile babasının öldürüldüğünü öğrenen Kays, vakit kaybetmeden intikamlarını almak üzere yola koyulur. Şair, Hıdâş b. Zuheyr'in de yardımıyla katillere ulaşır ve her ikisini de farklı aralıklarla öldürür. Geniş bilgi için bkz. et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni'l-ḥamâse*, 1/180.

[38] Cundî, *Şi'ru'l-ḥarb fi'l-'asri'l-câhilî*, 95.

gereken en önemli özelliklerden biridir.[39] Şair düşmanla karşı karşıya gelmek mecburiyetinde kaldığı vakitlerde ise kahramanca savaşmakta ve savaşın sonunda ganimetlerden dilediğini elde etmektedir. Zira şair ölümü pahasına da olsa düşman karşısında yenilmeyi ve zillet hayatı yaşamayı kabullenmemektedir. Şair gözü pek olduğunu vurguladığı beyitlerde bu duruma işaret etmekte ve şöyle demektedir:[40]

أَرِبْتُ بِدَفْعِ الْحَرْبِ حَتَّى رَأَيْتُهَا عَنِ الدَّفْعِ لَا تَزْدَادُ غَيْرَ تَقَارُبِ

Savaştan uzak durulmasını arzuladım. Ta ki (savaşın) daha da yaklaşmakta olduğunu ve (ancak vuruşarak) savuşturulması gerektiğini fark edinceye kadar.

فَإِذَا لَمْ يَكُنْ عَنْ غَايَةِ الْمَوْتِ مَدْفَعٌ فَأَهْلاً بِهَا إِذْ لَمْ تَزَلْ فِي الْمَرَاحِبِ

Eğer (er meydanlarında) ölmekten başka çare kalmamış ise savaş hoş gelmiş safalar getirmiştir.

فَلَمَّا رَأَيْتُ الْحَرْبَ حَرْباً تَجَرَّدَتْ لَبِسْتُ مَعَ الْبُرْدَيْنِ ثَوْبَ الْمُحَارِبِ

(Nitekim) savaşın bütün çıplaklığıyla kızıştığını görünce iki hırkayla birlikte savaşçı elbisesi[41] (olan zırhı da) giydim.

Görüleceği üzere şair, savaşmaktan başka çare kalmadığı durumlarda zillet içerisinde bir hayat yaşamak yerine seve seve ölüme gitmeyi tercih etmektedir. Şair ne pahasına olursa olsun ölümden bir şekilde uzak durmaya çalışan kimseleri eleştirmekte ve şöyle demektedir:[42]

فَقُلْ لِلْمُتَّقِي عَرَضَ الْمَنَايَا: تَوَقَّ، وَلَيْسَ يَنْفَعُكَ اتِّقَاءُ

Ölüme neden olacak hadiselerden sakınmaya çalışan kimseye de ki: Sen sakınmana bak! (Ama bil ki) sakınma sana fayda vermeyecektir.

Son olarak şair ölüme fütursuzca atılması sebebiyle kendisine eleştiri oklarını yönelten muhtemelen eşi olan bir kadına karşılık vermekte ve bu duruma gerekçe olarak yaşanan haksızlıkları göstermektedir. Şair bu bağlamda şunları söylemektedir:[43]

فَذَلِكَ مَا قَدْ تَعْلَمِينَ، وَإِنَّنِي لَجَلْدٌ عَلَى رَيْبِ الْخُطُوبِ مَتِينُ

Bu durumun aslı senin de bildiğin üzere şöyledir: Ben zorluklar karşısında yılmak bilmem (aynı zamanda) güçlüyüm de.

أُمِرُّ عَلَى الْبَاغِي وَيَغْلُظُ جَانِبِي وَذُو الْقَصْدِ أَحْلَوْلِي لَهُ وَأَلِينُ

Haddi aşanın karşısında acı ve sert olurum. İnsaf sahibine ise tatlı ve yumuşak başlı.

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere şair haddi aşan hasımları karşısında oldukça sert iken halkı tarafından sevilmektedir. Zira şair insaf sahibi kimselerle bir araya geldiğinde mütevazı ve yumuşak başlıdır. Sâbit b. Kays b. Şemmâs (ö.

[39] Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-şi'r*, 98.
[40] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 81- 82.
[41] Beyitte yer alan ثوب المحارب ifdesiyle zırh kastedilmektedir. Bkz. Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 82.
[42] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 157.
[43] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 166.

11/632) tarafından Allah Resûlü'nün huzurunda Kays b. el-Hatîm'in haksızlık karşısında gözü pek olduğu yolunda yaptığı tanıklık da bu duruma işaret etmektedir. Allah Resûlü, sadece Hazrec kabîlesine mensup şahsiyetleri barındıran bir mecliste Kays b. el-Hatîm'e ait şu mısra ile başlayan şiirin okunmasını ister:[44]

أَتَعْرِفُ رَسْماً كَاطِّرَادِ الْمَذَاهِبِ لِعَمْرَةَ وَحْشاً غَيْرَ مَوْقِفِ رَاكِبِ

(Bir zamanlar) boydan boya altınla işlenmiş gibi (ihtişamlı iken şimdi) hiçbir bineklinin (yanında) duraklamadığı 'Amra'ya[45] *ait viran (olmuş yapıdan geriye kalan silik) izi tanır mısın?*

Mecliste bulunanlardan biri ayağa kalkar ve Kays b. el-Hatîm'in ilgili şiirini şu beyite kadar okur:

أُجَالِدُهُمْ يَوْمَ الْحَدِيقَةِ حَاسِراً كَأَنَّ يَدِي بِالسَّيْفِ مِخْرَاقُ[46] لَاعِبِ

Hadîka Günü[47] *onlarla miğfersiz çarpışıyor(du)m. Kılıç tutan elim adeta oyun oynayan (çocuğun elindeki dürülmüş mendil) gibiydi.*

Allah Resûlü meclise döner ve "Söylediği gibi miydi?" buyurur. Sâbit b. Kays b. Şemmâs ayağa kalkar ve Allah Resûlü'ne: "Ey Allah'ın Resûlü! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki; gerçekten o, damat olduğunun yedinci gününde üzerinde gecelik ve süslü bir yorganla karşımıza çıktı da söylediği gibi bizimle dövüştü" diyerek haksızlık karşısında gösterdiği cesareti doğrular.[48]

3. 1. 2. Cömertlik

Cömertlik, Arap toplumlarında örnek alınması gereken en esaslı erdem ve davranış biçimleri arasında yer alır.[49] Kays b. el-Hatîm'e ait şiirlerde de şairin el açıklığıyla övündüğü beyitlere rastlanmaktadır. Söz gelimi şair zorlukla elde edilen birikmiş malın geçici olduğuna vurgu yapmakta ve beyitlerde şöyle demektedir:[50]

تَقُولُ ظَعِينَتِي لَمَّا اسْتَقَلَّتْ : أَتَتْرُكُ مَا جَمَعْتَ صَرِيمَ سَحَرِ[51]

Eşim deve üzerindeki tahtırevana kurulmuş halde yola koyulduğu sırada (beni paylayarak) şöyle diyor(du): "(Zor şartlarda biriktirdiğin) bunca malı (saçıp savuruyorsun da tavsiyelerime kulak asmadan) ümitisce (başkalarına) mı bırakıyorsun?"

---

[44] İsfâhânî, *Kitâbu'l-ağânî*, 3/ 9.

[45] Beyitte adı geçen 'Amra, Abdullah b. Ravâha'nın kız kardeşi Ummu'n-Nu'mân b. Beşîr el-Ansârî'dir. Bkz. Kays b. el-Hatîm*, Dîvân*, 67.

[46] Beyitte yer alan المخراق lafzı, çocukların oyunda birbirlerine vururken kullandıkları dürülmüş mendil vb. kumaş parçasının adıdır. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 2/ 1143. (Hı Bâbı)

[47] Beyitte yer alan الحديقة Medine açıklarında Mekke'ye giden yol üzerinde bir köy ismidir. Kays b. el-Hatîm burada İslâm'dan önce Evs ve Hazrec kabîleleri arasında çıkan bir savaşa gönderme yapmaktadır. Bkz. el-Hamevî, Şihâbuddîn Yâkût b. 'Abdullah er-Rûmî, *Mu'cemu'l-buldân*, (Beyrut: Dâr Sâdır, 1977), 2/ 232.

[48] İsfâhânî, *Kitâbu'l-ağânî*, 3/ 9.

[49] Halebî, Semîr, *el-Kerem ve'l-cûd ve's-saḫâ* (Tanta: Dâru's-Sahâbe Li't-Turâs, 1988), 4.

[50] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 181- 182.

[51] Beyitte yer alan صريم سحر ifadesi "ümitsizce" anlamındadır. Bkz. el-Câhız, Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr, *el-Ḥayavân*, thk. 'Abdussellâm Muhammed Hârûn (Kahire: Şeriketu Mektebeti ve Matba'ati Mustafa el-Bâbi el-'Halebî ve Evlâduh, 1965), 5/230.

فَقُلْتُ لَهَا: ذَرِينِي إِنَّ مَالِي يَرُوحُ إِذَا غَلَبْتُهُمُ وَيَسْرِي

Ben de ona (cevabımda) şöyle diyorum: "Beni kendi halime bırak! Zira onlara karşısında üstün gelirsem malım gündüz (elimden çıkar) gider. Ancak gece olduğunda (yeniden kazanılarak geri) gelir."

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere şair güç şartlarda biriktirdiği kazancını ihtiyaç sahibi kimselere harcaması sebebiyle eşi tarafından tenkit edilmekte ve bu davranıştan vaz geçmeye zorlanmaktadır. Ne var ki şair dünya malı gelip geçicidir mantığıyla hareket etmekte ve eşinin yakarışlarına kulak asmamaktadır. Şair bir başka beyitte yine cömertlikle övünmekte ve malın önemsiz olduğuna vurgu yaparak şöyle demektedir:[52]

وَلَيْسَ بِنَافِعٍ ذَا الْبُخْلِ مَالٌ وَلَا مُزْرٍ بِصَاحِبِهِ السَّخَاءُ

Mal ne cimri kimseye fayda verir ne de cömertin itibarını düşürür.

Şair zor şartlarda bile cömertlikten ödün vermemektedir. Kuşkusuz şairin bu davranışı, el açıklığının erdem kabul edildiği Câhiliye toplumlarında varlıklı kimselere kıyasla daha da anlamlıdır. Beyitlerde kendisine şahsi ihtiyacını karşılayacak erzak ayırmadığını dile getirmekte ve elinde avucunda ne varsa gerekli yerlere dağıttığını ifade ederek şöyle demektedir:[53]

وَإِنِّي لَأَغْنَى النَّاسِ عَنْ مُتَكَلِّفٍ يَرَى النَّاسَ ضُلَّالاً وَلَيْسَ بِمُهْتَدِي

Doğrusu kendisi yanlış yolda iken insanların haktan saptığını sanan yapmacık kimselere en çok ben ihtiyaç duymam.

كَثِيرِ الْمُنَى بِالزَّادِ، لَا خَيْرَ عِنْدَهُ إِذَا جَاعَ يَوْماً يَشْتَكِيهِ ضُحَى الْغَدِ

(Şu) erzak biriktirmeyi tutku haline getiren kimselere. (Şahsında bu özelliği barındıran) kimsede asla hayır yoktur. Bir gün aç kalsa ertesi gün kuşluk vaktinde hâlâ bu durumdan şikâyet eder.

Şair mal biriktirmeyi başlı başına amaç değil toplumda saygınlık elde etme aracı olarak görmektedir.[54]

فَمَا الْمَالُ وَالْأَخْلَاقُ إِلَّا مُعَارَةٌ فَمَا اسْتَعْتَ مِنْ مَعْرُوفِهَا فَتَزَوَّدِ

Mal da ahlâk da ödünç alınan borçtan öte bir şey değildir. Dolayısıyla mal ve ahlâkın itibar gören türünden gücün nispetinde azık edin.

Şaire göre kişi, birikimini har vurup harman savurarak değil doğru mecrada ihtiyaç sahibi kimselere harcaması durumunda saygınlık kazanacaktır. Şair bu bağlamda şöyle demektedir:[55]

فَإِنْ تَكُ قَدْ أُوتِيتَ مَالاً فَلَا تَكُنْ بِهِ بَطِراً وَالْحَالُ قَدْ تَتَحَوَّلُ

Sana birikim elde etmek nasip edilmiş ise sakın ola yanlış mecrada saçıp savurma. (Zira) şartlar her an değişebilir.

[52] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 225.
[53] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 128- 129.
[54] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 130.
[55] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 139.

Şaire göre mal biriktirme hırsına kapılmış kimsenin zengin olması mümkün gözükmemektedir. Zira hırsına yenik düşmüş kimse çok kazansa bile gözü doymak bilmeyecektir. Şair esas zenginliğin gönül zenginliği olduğuna vurgu yaptığı beyitlerde şöyle demektedir:[56]

فَلَا يُعْطَى الْحَرِيصُ غِنىً لِحِرْصٍ وَقَدْ يَنْمِي لِذِي عَجْزٍ ثَرَاءُ

Hırslı kimseye hırsı sebebiyle zenginlik verilmez. (Kaldı ki) sınırlı imkâna sahip kimsenin de serveti artabilir.

غَنِيُّ النَّفْسِ، مَا اسْتَغْنَى غَنِيٌّ وَفَقْرُ النَّفْسِ مَا عَمِرَتْ شَقَاءُ

Gönlü zengin kimse her daim zengindir. Gönlü fakir ise ömür boyu bedbahttır.

Şair mal biriktirme hırsına kapılan ve malından harcamayan cimrilerle aynı kefeye konulmaktan sakınmaktadır. Bu sebeple aşîretini diğer mensuplarla birlikte kalkındırmak amacıyla yaptığı bağışlarla övünmekte ve beyitlerde şöyle demektedir:[57]

وَنَحْنُ حُمَاةٌ لِلْعَشِيرَةِ أَيْنَمَا نَكُنْ لَا يُبَالُوا أَنْ يَغِيبُوا وَنَشْهَدَا

Her nerde isek hepimiz aşîretin hamileriyiz. (Aşîret bireylerinden) bazılarının uzakta bizim de yakında bulunuyor olmamızın hesabını yapmazlar.

نُحَامِي عَلَى جِدْمِ الْأَغَرِّ[58] بِمَالِنَا وَنَبْذُلُ حَرْزَاتِ النُّفُوسِ لِنُحْمَدَا

Malımızla (Mâlik) el-Ağarr'ın (soyundan gelen aşîretimizin) aslını savunuruz ve (bu uğurda takdir edilerek) övülmemiz amacıyla nefislere hoş gelen en değerli birikimlerimizi bağışlarız.

Yapılan izahlardan da anlaşılacağı üzere şaire göre dünya malı geçicidir ve toplumda saygınlık kazanma aracı olarak kullanılmaktadır. Şair zor şartlarda dahi cömertlikten ödün vermemekte ve elinde avucunda ne varsa ihtiyaç sahiplerine harcamaktadır. Zira şaire göre esas zenginlik gönül zenginliğidir. Mal biriktirme hırsının esiri olan kimse dilediği her şeyi elde etse bile gözü doymayacağından asla huzuru yakalayamayacaktır. Şair diğer aşîret mensuplarıyla birlikte aşîretin kalkınması amacıyla yaptığı bağışlarla hatırlanmayı amaçlamakta ve gelecek kuşaklara el açıklığı konusunda örnek olmayı arzulamaktadır.

3. 1. 3. Fizikî Yapı

Kays b. el-Hatîm, dış görünümü itibarıyla iyi bir fiziğe sahiptir. Doğuştan var olan bu özellik sebebiyle kadınlar şaire hayranlık duymaktadırlar.[59] Şair, kadınların fitnesinden korunmak amacıyla kafasına doladığı sarıkla karşılarına çıkmaktadır.[60]

---

[56] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 157-158.

[57] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 220-221.

[58] Beyitte yer alan الأغر şairin mensubu bulunduğu aşîretin atasıdır. Bkz. İbn Hazm, Ebû Muhammed 'Ali b. Ahmed b. Sa'id, *Cemheretu ensâbi'l-'Arab*, thk. Kurul (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l- 'İlmiyye,1983), 363.

[59] İsfâhânî, *Kitâbu'l-ağânî*, 3/10.

[60] İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed, *Kitâbu'l-Muḥabbar,* tsh. Eliza Lechten Stetter (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), s. 233.

Şair dış görünümünü de beyitlere yansıtmakta ve bu özelliğiyle övünmektedir. Söz gelimi beyitlerde şöyle demektedir:[61]

وَمِثْلِكِ قَدْ أَصْبَيْتُ، لَيْسَتْ بِكَنَّةٍ وَلَا جَارَةٍ أَفْضَتْ إِلَيَّ حَيَاءَهَا

Aramızda sır perdesi bulunmayan senin gibi ne gelinim ne de komşum olan (nicelerni) kendime aşık ettim.

إِذَا مَا اصْطَحَبْتُ أَرْبَعاً[62] خَطَّ مِئْزَرِي وَأَتْبَعْتُ دَلْوِي فِي السَّخَاءِ رِشَاءَهَا

Dört kadeh içtiğimde (kendimden geçerim de) elbisemin eteğini böbürlenerek yerlerde sürürüm.[63] Kendime geldiğimde (kuyuya iple kova sarkıtırcasına) kaldığım yerden devam ederek cömertliği sürdürürüm.

Şair, muhatabı gibi evli ve komşu olmayan çok sayıda kadınının kendisine âşık olduğunu dile getirmektedir. Bunu yaparken güzü pek olma gibi genç kızların çoğu defa hayranlık duyacakları genç erkeklere has bazı özellikleri de sıralamaktadır.

Şair bir defasında geçmişte aşk yaşadığı ve zamanla yollarının ayrıldığı genç bir sevgiliyle karşılaşır. Eski sevgili geçmişe kıyasla daha alımlı ve olgun gözükmektedir. Şair fiziki yapısıyla genç kızların gönüllerini fethettiği eski günleri hatırlar ve bu durumla övünerek şöyle der:[64]

وَلَمْ أَرَهَا إِلَّا ثَلَاثاً عَلَى مِنىً وَعَهْدِي بِهَا عَذْرَاءَ ذَاتَ ذَوَائِبِ

Sevgiliyi Mina'ya doğru yol alırken sadece üç defa gör(müş)tüm. O sıralar henüz erkeklerin dikkatini çekmeyecek kadar gelişmemiş zülüfleri tel tel olmuş toy bir kız idi.

وَمِثْلِكِ قَدْ أَصْبَيْتُ، لَيْسَتْ بِكَنَّةٍ وَلَا جَارَةٍ وَلَا حَلِيلَةَ صَاحِبِ

Senin gibi ne gelinim ne komşum ne de dostumun eşi olan (nicelerni) kendime aşık ettim.

Şair 'Amra adındaki bir başka sevgilinin de fizikî yapısı sebebiyle şaire olan tutkusunu beyitlere taşımakta ve bu durumla övünerek şöyle demektedir:[65]

لِعَمْرَةَ إِذْ قَلْبُهُ مُعْجَبٌ فَأَنَّى بِعَمْرَةَ أَنَّى بِهَا

'Amra'ın gönlünü (bana) kaptırdığı uzun geceler oldu. Bana olan tutkusunu nasıl gizleyebilir nasıl?

لَيَالٍ لَنَا وُدُّهَا مُنْصِبٌ إِذَا الشَّوْلُ لَطَّتْ بِأَذْنَابِهَا

Tutkusunun bizi yorgun düşürdüğü uzun geceler. Yavrusunu doğurduktan yedi ay sonra sütten kesilen devenin kuyruğuyla memelerini gizlemeye çalıştığı o

---

[61] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 42.

[62] Beyitte yer alan إذا اصطحبت أربعا ifadesi dört kadeh içtiğimde anlamındadır. Bkz. el-Bekrî Ebû 'Ubeyd, *Faslu'l-maḳāl fî şerḥi Kitâbi'l- emsâl*, thk. İhsân 'Abbâs ve 'Abdulmecîd 'Âbidîn (Beyrut: Dâru'l-Emâne, 1971), 346.

[63] Beyitte yer alan خط مئزري ifadesi elbisemin eteğini böbürlenerek yerlerde sürürüm anlamındadır. Bkz. el-Bekrî, *Faslu'l-maḳāl fî şerḥi Kitâbi'l- emsâl*, 346.

[64] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 80.

[65] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 134.

geceler.

Beyitlerde şair alışılagelenin aksine âşık olması gerekirken maşuk rolünü oynamaktadır. Kuşkusuz şairin farklı sevgililerle benzer deneyimleri tekrarlıyor olması güzel ve alımlı kızlara olan zaafına işaret etmektedir. Şair Kenûdâ adındaki eski sevgiliyi de hatırlamakta ve adeta her çiçekten bal almak isteyen arı misali fizikî yapısıyla farklı deneyimlere yelken açtığına işaret etmektedir. Şair bu bağlamda şöyle demektedir:[66]

صَرَمْتَ الْيَوْمِ حَبْلَكَ مِنْ كَنُودَا لِتُبْدِلَ حَبْلَهَا حَبْلاً جَدِيدَا

(Behey Kays!) Bugün aşkımıza nankörlük eden (dilber) Kenûdâ ile bağını kopardın. Bir başka (dilberle gönül eğlendirecek) yeni bir bağla değiştirmek için

مِنَ اللَّائِي إِذَا يَمْشِينَ هَوْناً تَجَلْبَبْنَ الْمَجَاسِدَ وَالْبُرُودَا

Yürürken rengârenk elbiseler ve hırkalar içerisinde salınan dilberler arasından.

Yapılan izahlardan da anlaşılacağı üzere şair fizikî yapısını, genç kızları aşk tuzağına düşürmesini, içki kullanmak gibi dönemin genç delikanlılarına has eğilimleri ve geçmişte yaşadığı aşk deneyimlerini beyitlere yansıtmaktadır.

3. 1. 4. Erdem

Câhiliye devrinde şairler, yumuşak başlı olma, bilgelik, adalet, sır saklama, komşu haklarını gözetme ve emaneti koruma gibi erdemlerle övünmüşlerdir.[67] Kays b. el-Hatîm'e ait günümüze ulaşan şiir metinlerinde de benzer değerlerle övünülen beyitlere rastlanmaktadır. Söz gelimi şair halkının çıkarlarını korumak uğruna sabırla zorluklara tahammül ettiğini dile getirdiği beyitlerde yumuşak başlı olmakla övünmekte ve şöyle demektedir:[68]

تَحَمَّلْتُ مَا كَانَتْ مُزَيْنَةُ تَشْتَكِي مِنَ الظُّلْمِ فِي الْأَحْلَافِ حَمْلَ التَّغَمُّدِ

(Kabîlelerle yapılan) anlaşmalar sonucunda Muzeyne kabîlesinin dert ettiği haksızlıklar karşısında (anlaşmaları çiğnememek adına) pek fazla sabrettim.

أَرَى كَثْرَةَ الْمَعْرُوفِ يُورِثُ أَهْلَهُ وَسَوَّدَ عَصْرُ السُّوءِ غَيْرَ الْمُسَوَّدِ

Görüyorum ki çokça iyilik yapmak, bu hasleti sahiplerinde ırsîleştirmekte (ve kuşaktan kuşağa aktarmalarını sağlamakta.) Kötülükle yoğrulmak ise dürüst kimsenin itibarını lekelemektedir.

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يُفْضِلْ وَلَمْ يَلْقَ نَجْدَةً مَعَ الْقَوْمِ فَلْيَقْعُدْ بِصُغْرٍ وَيَبْعَدِ

Kişi (başkalarına) iyilikte bulunmamış ve toplulukla birlikte meşakkate katlanmamış ise bırak da zillet içerisinde otursun ve (saygın bir hayat yaşamaktan) uzakta dursun.

Şaire göre yumuşak başlı olmak ve zorluklar karşısında sabretmek sınırsız değildir. Şair, düşmanın haddi aşması ve savaşmaktan başka alternatif bırakmaması durumunda cesaretle düşman üzerine gitmekten geri

[66] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 145-146.
[67] el-Kuraşî, *Cemheretu eş'âri'l-'Arab,* 2/631-632.
[68] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 128.

durmamaktadır. Hâtıb Günü[69] münasebetiyle söylediği beyitlerde bu duruma işaret etmekte ve şöyle demektedir:[70]

دَعَوْتُ بَنِي عَوْفٍ لِحَقْنِ دِمَائِهِمْ فَلَمَّا أَبَوْا سَامَحْتُ فِي حَرْبِ حَاطِبِ

'Avf oğullarını[71] akan kanları durdurmaya davet ettim. Davetimi onlar reddedince ben de Hâtıb savaşına giriştim.

وَكُنْتُ امْرَأً لَا أَبْعَثُ الْحَرْبَ ظَالِماً فَلَمَّا أَبَوْا أَشْعَلْتُهَا كُلَّ جَانِبِ

Haksızlık yaparak savaş çıkmasına meydan vermeyen (yumuşak başlı) bir kimse idim. Ama onlar (bunu) reddedince her bir yandan savaşın fitilini alevlendirdim.

Şair hayatta çeşitli tecrübeler edinmiş hikmet ehli bilge bir şahsiyet olmakla da övünmektedir. Şaire göre erdem sahibi kimse bâtıl karşısında her zaman haktan yana olmalı ve yanlışa tevessül etmemelidir. Şair bu ve benzer düşünceleri teoride kendi hayatına uyarlamaktadır. Söz gelimi cömertliğin israf olduğunu öne süren bazı kimseler tarafından kendisine yöneltilen eleştirilere kulak asmamakta ve beyitlerde şöyle demektedir:[72]

وَذِي شِيمَةٍ عَسْرَاءَ يَسْخَطُ شِيمَتِي أَقُولُ لَهُ دَعْنِي وَنَفْسَكَ أَرْشِدِ

Kaba mizaç sahibi kimse mizacıma (takmış da) hiddetlenmekte. Ben de ona "Benimle uğraşmayı bırak ve nasihatini kendine sakla!" diyorum.

فَمَا الْمَالُ وَالْأَخْلَاقُ إِلَّا مُعَارَةٌ فَمَا اسْطَعْتَ مِنْ مَعْرُوفِها فَتَزَوَّدِ

Zira mal da ahlâk da ödünç alınan borçtan öte bir şey değildir. Dolayısıyla bunların itibar gören türünden gücün nispetinde azık edin.

مَتَى مَا تَقُدْ بِالْبَاطِلِ الْحَقَّ يَأْبَهُ وَإِنْ قُدْتَ بِالْحَقِّ الرَّوَاسِيَ تَنْقَدِ

Ne zaman hak olanı bâtılla yönetmeye kalkışsan (hak) buna direnir. (Hâlbuki) hak ile yüksek dağları yönetsen (sana) boyun eğer.

مَتَى مَا أَتَيْتَ الْأَمْرَ مِنْ غَيْرِ بَابِهِ ضَلِلْتَ وَإِنْ تَدْخُلْ مِنَ الْبَابِ تَهْتَدِ

Ne zaman (bir) işe kapısı dışında (başka yollara tevessül ederek) gelirsen

---

[69] İslâm'dan hemen önce Evs ve Hazrec kabîleleri arasında yaşanan Hâtıb Günü, Evs kabîlesine lider olan Hâtıb b. Kays'a (ö. ?/?) nispetle yapılan savaşın adıdır. Hâtıb b. Kays, Sa'lebe b. Sa'd oğullarından bir şahsı himayesine alır. Söz konusu şahıs bir gün Kaynuka' oğulları pazarına uğrar. Bu sırada el-Hâris b. el-Hazrec oğullarına mensup bir şahıs Yahudilerden bir kimse ayartır ve himaye altındaki şahısın poposuna vurdurur. Hâtıb b. Kays'ın himayesindeki şahıs "Popomdan vuruldum! Yazıklar olsun! Nerede kaldı himaye altında bulunuyor olmam!" diye bağırır. Konuğunun bu şekilde aşağılanmasına sinirlenen Hâtıb, orada Yahudiyi ve ayartıcısı olan Hazrecliyi öldürür. Durumdan haberdar edilen Hâris oğulları aşîreti de harekete geçer ve Hâtıb'ı öldürür. Böylece Evs ve Hazrec kabîleleri arasında savaş patlak verir. İki kabîle Medine dışında er-Radm b. Buthân adındaki vadide karşı karşıya gelirler. Zorlu çatışmaların yaşandığı Hâtıb Günü akşamında Hazrecliler, Evs kabîlesi karşısında zafer ilan ederler. Geniş bilgi için bkz: İbn el-Esîr, el-Cezerî, Ebu'l-Hasen 'Ali b. Ebî'l-Kerem, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdulkerîm, b. 'Abdu'l-Vâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, thk. Ebu'l-Fidâ 'Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003), 1/531.

[70] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 80-81.

[71] Beyitte yer alan 'Avf oğulları ile Hazrec kabîlesi kastedilmektedir. Bkz. Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 81.

[72] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 129-130.

sapıtırsın. (Ama) kapıdan girersen doğruya kavuşursun.

Şair, düşmanca tavır sergilenmediği sürece kimseye haksızlık yapmamaktadır. Yine şair savaş gibi felâketlerin ortaya çıkması durumunda nasıl hareket edileceği yolunda yeterli beceriye sahiptir. Şair bu durumla övünmekte ve beyitlerde şöyle demektedir:[73]

وبَعْضُ خَلَائِقِ الْقَوْمِ دَاءٌ كَدَاءِ الْكَشْحِ لَيْسِ لَهُ شِفَاءُ

Bazı toplulukların huyları tıpkı zatülcenp illeti gibi tedavisi bulunmayan bir hastalıktır.

أَلَا مَنْ مُبْلِغُ الشُّعَرَاءِ عَنِّي فَلَا ظُلْمٌ لَدَيَّ وَلَا ابْتِدَاءُ

Dinleyin! Şunu kim ulaştırır şairlere benden: Kimseye ne haksızlık ederim ne de (kimsenin başını belaya sokacak sorunları) tetikleyen olurum.

وَلَسْتُ بِعَابِطِ الْأَكِفَّاءِ ظُلْماً وَعِنْدِي لِلْمُلِمَّاتِ اجْتِزَاءُ

İşini bilen kimseleri haksız yere değerden düşürmem. Felâketler karşısında (sorunları çözebilecek) kabiliyetim de söz konusudur.

Şair sır saklama konusunda da ağzı sıkıdır. Dostları tarafından kendisine sır olarak söylenenleri veya mensubu bulunduğu aşîretin gizli kalması gereken sırlarını korumakla övünmekte ve şöyle demektedir:[74]

إِذَا جَاوَزَ الِاثْنَيْنِ سِرٌّ فَإِنَّهُ بِنَشْرٍ وَتَكْثِيرِ الْحَدِيثِ قَمِينُ

Eğer sır iki kişiyi aşmış ise yayılmayı ve dillere sakız olmayı hak eder.

وَإِنْ ضَيَّعَ الْإِخْوَانُ سِرّاً فَإِنَّنِي كَتُومٌ لِأَسْرَارِ الْعَشِيرِ أَمِينُ

Dostlar (aralarındaki) bir sırrı zayi etmiş olsalar bile benim ağzım aşîretin sırlarını saklama konusunda pek sıkıdır ve (bu hususta etrafa) güven veren emin bir kimseyimdir.

يَكُونُ لَهُ عِنْدِي إِذَا مَا ضَمِنْتُهُ مَقَرٌّ بِسَوْدَاءِ الْفُؤَادِ كَمِينُ

Şayet sır saklamayı taahhüt etmiş isem kalbimin tam ortasında o sırrın karar kılacağı gizli bir yeri vardır kesin.

Şair komşu haklarına da riayet etmektedir. Zira şair iffet sahibidir ve gözünü haramdan sakındırmaktadır. Komşunun mallarını gıyabında korumakta ve ırzına halel getirtmemektedir. Bu sebeple komşusu evinden ve yurdundan uzaklaşırken gözü arkada kalmamaktadır. Şair beyitlerde bu durumla da övünmekte ve şöyle demektedir:[75]

وَهَلْ يَحْذَرُ الْجَارُ الْغَرِيبُ فَجِيعَتِي وَخَوْنِي وَبَعْضُ الْمُقْرِفِينَ خَؤُونُ

(Ey Sevgili! Gıyabımda beni sor soruştur) garip komşu (benden yana başına gelebilecek olası) faciadan sakınıyor mu?

وَمَا لَمَعَتْ عَيْنِي لِغِرَّةِ جَارَةٍ وَلَا وَدَّعَتْ بِالذَّمِّ حِينَ تَبِينُ

[73] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 154-155.
[74] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 163-164.
[75] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*,165.

Gözüm komşu kadına ne gaflet anında ilişti ne de veda anında beni zemmederek gözden kayboldu.

Yapılan izahlardan da anlaşılacağı üzere şaire ait günümüze ulaşan şiirlerde cesaret, cömertlik, fizikî yapı ve erdem gibi kişisel övünmelerin yansımalarına rastlanmaktadır. Şair bunu yaparken kabile kültüründen ve yaşadığı deneyimlerden edindiği hayat tecrübesini de beyitlere yansıtmaktadır. Söz gelimi şaire göre gönlü zengin kimse her daim zengin iken tamahkâr kimse ömür boyu bedbahttır. Yine şaire göre mal ve ahlâk, ödünç alınacak borçtan öte bir şey değildir. Bu bakımdan cimri kimsede hayır yoktur. Yine şaire göre sır iki kişiyi aşmış ise sır olmaktan çıkar ve dillere destan olur. Kuşkusuz bu türden yaklaşımların dönemin kültürel ve zihinsel yapıları hakkında ip uçları verdiği muhakkaktır.

İlgili şiir metinlerinde şairin mensubu bulunduğu Evs kabilesiyle ve Evs kabilesinin alt kolu olan Nebît boyuyla da övündüğü beyitlere rastlanmaktadır.

3. 2. Kabîleyle Övünme

Câhiliye devrinde kabîleye aidiyet güçlüdür. Zira kabîleler arasında sıkça yaşanan çatışmalar ve az sayıda su kaynaklarını ele geçirmek amacıyla ateşlenen rekabet savaşları kabîle bireyleri arasında dayanışmayı zorunlu kılmaktadır. Kabîle bireyleri ortak menfaatleri korumak amacıyla maddî ve manevî her türden silahı kullanmak durumundadırlar. Düşman kabîlenin maneviyatını çökertmek amacıyla kullanılan en güçlü silah hamaset şiirleridir. Şairler aynı zamanda kabîle bireylerini düşmana karşı savaşa teşvik etmek amacıyla asabiyet fitilini de ateşlemektedirler. Şairler bunu yaparken bireyler arasındaki dayanışma ruhunu güçlendirecek ortak paydalarla beyitlerde övünmektedirler.[76]

Kays b. el-Hatîm'e ait şiir metinlerinde de aşîretle övünme temalarına rastlanmaktadır. Söz konusu temaları soy bağı, aşîretin gücü, parlak geçmişi ve itibarı olmak üzere dört alt başlıkta incelemek mümkündür.

3. 2. 1. Soy Bağı

Kays b. el-Hatîm, Evs kabîlesinin alt kolu olan Nebît boyuna mensuptur. Şair çoğu defa Nebît boyuyla olan soy bağıyla övünmekte ve Nebît boyunu yüceltmektedir. Şaire göre Nebît boyu benzersiz olup izzet ve şeref sahibidir. Bu sebeple Nebît boyunun her bireyi övülmeyi hak etmektedir. Şair bu bağlamda şöyle demektedir:[77]

وَيَثْرِبُ تَعْلَمُ أَنَّ النَّبِيــــ تَ رَاسٍ بِيَثْرِبَ مِيزَانُهَا

Yesrib (halkı şunu iyi) bilir: Nebît, Yesrib'de köklü bir ağırlığa sahiptir.

وَبِالشَّوطِ مِنْ يَثْرِب أَعْبُدٌ سَتَهْلِكُ فِي الْخَمْرِ أَثْمَانُهَا

Yesrib'in eş-Şavt[78] (isimli bostanında) içkiye (harcama yapmak için) değerden düşecek nice köleler vardır.

[76] Tuleymât Gâzî ve el-Aşkar, 'İrfân, *el-Edebu'l-câhilî,* 147-148.

[77] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 72-74.

[78] Beyitte yer alan الشوط, Medîne'de etrafı surlarla çevrili bir bostanın adıdır. Bkz. Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 3/ 372.

يَهُونُ عَلَى الْأَوْسِ أَثْمَانُهُمْ إِذَا رَاحَ يَخْطُرُ نَشْوَانُهَا

(Şöyle ki) Evs halkı sarhoşluk etkisini göstermeye başlayınca (kölelerin kaça satılacaklarını) umursamazlar.

أَتَتْهُمْ عَرَانِينُ مِنْ مَالِكٍ سِرَاعٌ إِلَى الرَّوْعِ فِتْيَانُهَا

Mâlik'in[79] soyuna mensup delikanlılar arasından savaşın dehşetine (korkusuzca) fırlayacak asil kimseler düşmanlarla (vuruşmaya) geldiler.

وَقَدْ عَلِمُوا أَنَّ مَا فَلَّهُمْ حَدِيدُ النَّبِيتِ وَأَعْيَانُهَا

Ve (nihayet) düşmanlar (şunu iyice) anladılar: Hasımları darmadağın perişan kılan Nebît'in ileri gelen asilleri ve demirden (yapılmış keskin silahlarıdır.)

Görüleceği üzere beyitlerde Nebît boyuna mensup bireyler gözü pek cesur kimseler olup benzerleri yoktur. Yine şair beyitlerde Nebît boyuna mensup bireylerin el-Ağarr oğullarının ileri gelenlerini cesurca öldürmüş olmalarıyla da övünmekte ve şöyle demektedir:[80]

أَصَابَتْ سَرَاةً مِ الْأَغَر[81] سُيُوفُنَا وُغُودِرَ أَوْلَادُ الْإِمَاءِ الْحَوَاطِبِ

Kılıçlarımız (özellikle) el-Ağarr[82] (soyundan gelen Hazrecli) liderleri hedef aldı. Odun toplayan cariyelerin evlatlarına (ise) dokunulmadı.

وَمِنَّا الَّذِي آلَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً عَنِ الْخَمْرِ حَتَّى زَارَكُمْ بِالْكَتَائِبِ

Birliklerin eşliğinde sizi yurdunuzda ziyaret edinceye (ve size karşı zafer kazanıncaya) kadar otuz (gün ve) gece içkiden uzak durmaya yemin eden de bizdendir.[83]

Şair Evs kabîlesiyle olan soy bağıyla da övünmekte ve Evs kabîlesinin kahramanlıklarını beyitlere yansıtmaktadır. Bunu yaparken düşman kabîlelerin Evs kabîlesi karşısında uğradıkları yenilgilere de değinmektedir. Şair Fezâ Günü[84] münasebetiyle dile getirdiği beyitlerde şöyle demektedir:[85]

فَمَا أَبْقَتْ سُيُوفُ الْأَوْسِ مِنْكُمْ وَحَدُّ ظُبَاتِهَا إِلَّا شَرِيدَا

Evs'in kılıçları ve (kılıçların) keskin tarafları sizden kimseyi sağ bırakmadı.

---

[79] Beyitte yer alan مالك, en-Nebît'in babası Mâlik b. el-Evs b. el-Hârise'dir. Bkz. Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 73.

[80] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 91.

[81] Beyitte yer alan م الأغر ifadesinin aslı من الأغر şeklindedir. Şiirde vezni korumak amacıyla نون harfinin düşürülmesi sıkça rastlanan bir olgudur. Söz gelimi bkz. es-Sakkâ, Mustafâ, *Muḫtâru'ş-şi'ri'l-câhilî*, (Beyrut. Dâru'l-Fikr, 2014), 2/394.

[82] Beyitte yer alan الأغر, Mâlik el-Ağarr b. Sa'lebe b. Ka'b b. el-Hazrec'dir. Bkz. Kuraşî, *Cemheretu eş'âri'l-'Arab,* 2/652.

[83] Beyitte yemin ettiği yolunda sözü edilen şahıs, Bu'âs günü Evs kabîlesinin lideri olan Hudayr b. Simâkdır. Hudayr b. Simâk, Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'e (ö. 9/630) ait mülk etrafındaki suru yerle bir edinceye kadar içki kullanmamaya yemin etmiştir. Bkz. Kuraşî, *Cemheretu eş'âri'l-'Arab,* 2/652.

[84] Fezâ Günü, İslâm'dan önce Evs ve Hazrec kabîleleri arasında yaşanan savaşlardan birinin adıdır. Fezâ Günü, iki taraf arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş ve gece karanlığı bastırıncaya kadar sürmüştür. Savaş, Evs kabîlesinin Hazrec kabîlesi karşısında yenilmesiyle son bulmuştur. Bk. el-Kuraşî, *Cemheretu eş'âri'l-'Arab*, 2/ 629.

[85] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 149.

(Olup biteni anlayamadan) kaçan(lar) dışında.

فَلَنْ نَنْفَكَّ نَقْتُلُ مَا حَيِينَا رِجَالَكُمُ وَنَجْعَلُكُمْ عَبِيدَا

Hayatta kaldığımız süre adamlarınızı öldüreceğiz ve sizi köleler(imiz) yapacağız.

Şair atalarıyla da övünmekte ve atalardan asaleti miras aldığını öne sürmektedir.[86]

أَبَى الذَّمَّ آبَاءٌ نَمَتْنِي جُدُودُهُمْ وَمَجْدِي وَمَجْدُ الصَّالِحِينَ مُعِينُ

Beni atalarından (miras gelen asaletin) yetiştirdiği büyükler yerilmeyi reddettiler. Dürüstlerin asaletine dayanaktır benim asaletim.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere şair mensubu bulunduğu Nebît boyunu yüceltmekte ve Nebît boyunun izzeti ve şerefiyle övünmektedir. Şair bunu yaparken Fezâ Günü'nde olduğu üzere düşman kabîlelerin Evs kabîlesi karşısında uğradıkları yenilgilere de değinmektedir.

3. 2. 2. Kabîlenin Gücü

Şairin soyuyla övünüyor olması mensubu bulunduğu Evs kabîlesinin gücüyle irtibatlıdır. Nitekim şair, savaş sanatında oldukça mahir bir kabîlenin mensubudur. Şair, Evs kabilesinin sözcülüğünü yapmakta ve sahip olduğu güçle övünmektedir. Bu'âs Günü[87] münasebetiyle dile getirdiği beyitler bu duruma örnek gösterilecek mahiyettedir:[88]

وَإِنَّا إِذَا مَا مُمْتَرُو الْحَرْبِ بَلَّحُوا نُقِيمُ بِأَسْبَادِ الْعَرِينِ لِوَاءَهَا

Savaşı kazanma arzusunda olanlar yorgun düştüklerinde biz arenadaki aslanların (ortasına zafer) sancağı dikeriz.

وَنُلْحِقُهَا مَبْسُورَةً ضَرْزَنِيَّةً بِأَسْيَافِنَا حَتَّى نُذِلَّ إِبَاءَهَا

Ardından asice darbelerle burunları yerde sürtünceye kadar kılıçlarımızla onları kovalarız.

[86] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 166.

[87] Bu'âs Günü, İslâm'dan hemen önce Evs ve Hazrec kabîleleri arasında meydana gelen son savaşın adıdır. Medine'de yaşayan Yahudiler, Hazreclilere karşı Evs kabîlesiyle ittifak yaparlar. Bu dumdan haberdar edilen Hazrecliler, Mu'abbis ve Mudarrıs Günü Yahudilerden rehin aldıkları herkesi kılıçtan geçirirler. Bunun üzerine Evs, Kurayza ve en-Nadîr oğulları harekete geçerler ve Hazrec kabîlesine karşı birleşerek savaş kararı alırlar. Civar bölgelerde yaşayan Yahudi kabîleler de Evs ve müttefiklerine katılırlar. Hazrec kabîlesi ise, Eşca' ve Cuheyne kabîleleriyle ittifak yapmak zorunda kalır. Hazrec ve müttefikleri kırk gün hazırlık yaptıktan sonra iki ordu Kurayza kabîlesinin yerleşim birimlerinden biri olan 'Bu'âs'ta karşı karşıya gelirler. Zorlu geçen çarpışmaların ardından Evs ve müttefikleri zafer ilan ederler. Bu sırada Evsli bir şahıs ayağa kalkar ve Evslilere hitaben bir konuşma yapar. Evsli şahıs konuşmasında Evslilere Hazrecli kardeşlerini öldürmemeleri tavsiyesinde bulunur. Konuşmacı, Evslilerle birlikte yan yana yaşamanın tilki kurnazlığındaki Yahudilerle birlikte yaşamaktan daha isabetli olacağını söyler. Konuşmayı yerinde bulan Evsliler Hazreclileri serbest bırakırlar ve mallarına dokunmazlar. Ne var ki Kurayza ve en-Nadîr Yahudileri, Hazreclilere ait malları talan ederler. Geniş bilgi için bkz. İbn el-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 1/538.

[88] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 50-51

وَإِنَّـا مَنَعْنَـا نِسَـــاءَنَا وَمَا مَنَعَتْ مِ الْمُخْزِيَاتِ[89] نِسَاءَهَا

Biz Bu'âs Günü hanımlarımızı koruduk. (Ama) onlar namuslarını lekeleyecek zilletlerden kendi hanımlarını koruyamadılar.

Şair Rubey' Günü[90] münasebetiyle söylediği beyitlerde yine Evs kabîlesinin gücüyle övünmekte ve şöyle demektedir:[91]

وَلَاقَى الشَّقَاءَ لَدَى حَرْبِنَا دُحَيٌّ وعَوْفٌ وَإِخْوَانُهَا

Savaşımız esnasında Duhayy, 'Avf ve destekçileri[92] (çetin direnişle) karşılaştılar da perişan oldular.

رَدَدْنَا الْكَتِيبَـةَ مَفْلُولَـةً بِهَا أَفْنُهَا وَبِهَا ذَانُهَا

(Böylece) aptal ve beceriksiz birliği darmadağın geri püskürttük.

وَقَدْ عَلِمُوا أَنْ مَتَى نَنْبَعِثْ عَلَى مِثْلِهَا تَذْكُ نِيرَانُهَا

(Sonunda) şunu (iyice) öğrendiler: Ne zaman benzer savaşlara zorlanarak kışkırtılırsak (bir başka) alevlenir savaşların ateşleri.

Şair Hâtıb savaşı münasebetiyle söylediği beyitlerde de yine Evs kabîlesinin gücüyle övünmekte ve şöyle demektedir:[93]

صَبَحْنَا بِهَا الْآطَامَ حَولَ مُزَاحِمٍ قَوَانِسُ أُولَى بَيْضِنَا كَالْكَوَاكِبِ

Sabah vaktine girdiğimizde savaşı ön kısımları yıldızlar gibi parıldayan miğferlerimizle Muzâhim (adındaki kalenin) etrafındaki kalelerde sürdürdük.

لَوْ أَنَّكَ تُلْقِي حَنْظَلَا فَوْقَ بَيْضِنَا تَدَحْرَجَ عَنْ ذِي سَامِهِ الْمُتَقَارِبِ

(Savaşçılarımız o kadar kalabalık ve yan yanadır ki) miğferlerimizin üzerine ebucehil karpuzu atmış olsan birbirine yakın altın kaplamalı çizgilerinden yuvarlanır da (yere düşmezdi.)

إِذَا مَا فَرَرْنَا كَانَ أَسْوَا فِرَارِنَا صُدُودَ الْخُدُودِ وَازْوِرَارَ الْمَنَاكِبِ

(Biz asla savaştan kaçmayız.) Kaçmış isek eğer en kötü ihtimalle sadece yanaklarımızı darbelerden uzak tutmak ve omuzlarımızı sağa sola hareket ettirmek şeklinde olmuştur kaçışımız.

---

[89] Beyitte yer alan م المخزيات ifadesinin aslı من المخزيات şeklindedir. Bkz. es-Sakkâ, Mustafâ, *Muḥtâru'ş-şi'ri'l-câhilî*, 2/394.

[90] Rubey' Günü, Evs ve Hazrec kabîleleri arasında meydana gelen Hâtıb savaşının yaşandığı günlerden biridir. Rubey' Günü, Evs kabîlesi Hazrec kabîlesi karşısında ağır yenilgi alır. Geçmişte yaşanan savaşlarda yenilen taraf evlerine çekilmekte böylece savaş sona ermektedir. Rubey' Günü Evs kabîlesi mensupları evlerine çekilmişler ve Hazreclilerden savaşı durdurmalarını istemişlerdir. Ne var ki Hazrecliler bu talebi reddetmişler ve Evslileri evlerinde dahi vurmaya kalkışmışlardır. Bu durum karşısında Evs mensupları hanımlarını korumak amacıyla surlarla çevrili kalelere yerleştirirler. Bunu gören Hazrecliler savaşı sonlandırma kararı alırlar. Bkz. İbn el-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 1/532; Kassâb, Velîd, *Dîvânu 'Abdillâh b. Ravâḥa dirâse fî sîratih ve şi'rih*, (Riyad: Daru'l-'Ulûm, 1982), 52.

[91] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 71-72.

[92] Beyitte yer alan Duhayy, 'Avf ve destekçileri ile Hazrec kabîlesine mensup Mâlik b. En-Neccâr'ın amca çocukları kasdedilmektedir. Bkz. Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 71.

[93] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 86-88.

صُدُودَ الْخُدُودِ وَالْقَنَا مُتَشَاجِرٌ وَلَا تَبْرَحُ الْأَقْدَامُ عِنْدَ التَّضَارُبِ

Mızrakların vuruştuğu sırada yanaklarımızı darbelerden uzak tutmak şeklinde olmuştur kaçışımız. Ayaklar (ise) vuruşma anında hala yerinde sabit kalmıştır.

إِذَا قَصُرَتْ أَسْيَافُنَا كَانَ وَصْلُهَا خُطَانَا إِلَى أَعْدَائِنَا فَنُضَارِبُ

Kılıçlarımız düşmanlarımıza uzanamayacak (kadar uzakta ise koşar) adımlarımızla ulaştırırız da kılıçtan geçiririz onları.

Beyitlerde Evs kabîlesinin gücüyle övünülürken "biz" kipinin sıkça kullanılıyor olması dikkat çekmektedir. Şairin "biz" kipi kullanmak suretiyle bireyler arasında kabîleye aidiyet ruhu aşılamayı ve gelecek kuşaklara bu bağlamda mesaj iletmeyi amaçladığı açıktır.

3. 2. 3. Parlak Geçmiş

Şair mensubu bulunduğu Evs kabîlesiyle övünürken kabîlenin başarılarla dolu parlak geçmişini de sıkça dile getirmektedir. Söz gelimi Bu'âs Günü Kavrâ adıyla bilinen yerde kabîle bireylerinin Abdullah b. Ubeyy b. Selûl (ö. 9/631) ve beraberindekileri öldürdükten sonra cesetlerini yırtıcı hayvanlara yem olarak bıraktıklarını dile getirmekte ve şöyle demektedir:[94]

سَلِ الْمَرْءَ عَبْدَ اللَّهِ إِذْ فَرَّ هَلْ رَأَى كَتَائِبَنَا فِي الْحَرْبِ كَيْفَ مِصَاعُهَا

Abdullah[95] (savaş meydanından) kaçarken birliklerimizin savaştaki vuruşmasını görmüş mü? Bu (hadiseyi bilen) kişiye Abdullah'ı sor (hele.)

وَلَوْ قَامَ لَمْ يَلْقَ الْأَحِبَّةَ بَعْدَهَا وَلَاقَى أُسُوداً هَصْرُهَا وَدِفَاعُهَا

O hadiseden sonra (Abdullah canlanıp) ayağa kalksa (bile) dostlarını bulamazdı. (Aksine) aynı anda çevik ve savunma (kabiliyetine sahip) aslanlar bulurdu karşısında.

وَنَحْنُ هَزَمْنَا جَمْعَكُمْ بِكَتِيبَةٍ تَضَاءَلَ مِنْهَا حَزْنُ قَوْرَى وَقَاعُهَا

Biz Kavrâ'nın ovasıyla tepesiyle önünde dar geldiği bir birlikle birliğinizi bozguna uğrattık.

إِذَا هَمَّ جَمْعٌ بِانْصِرَافٍ تَعَطَّفُوا تَعَطُّفَ وِرْدِ الْخِمْسِ أَطَّتْ رِبَاعُهَا

(Düşmanlardan bozguna uğramış) bir birlik (meydandan) ayrılmaya yeltenmiş ise bizimkiler üç gün susuz bırakıldıktan sonra dördüncü günde su kaynağına salıverilen aynı zamanda yavrularının da özlemle bekleyiş içerisinde olduğu develerin suya akın etmesi gibi (düşmana saldırırlar da) geri adım atmazlar (asla.)

تَرَكْنَا بُعَاثاً يَومَ ذَلِكَ مِنْهُمُ وَقَوْرَى عَلَى رَغْمٍ شِبَاعٌ ضِبَاعُهَا

O gün, düşmanlardan artakalan cesetlere Kavrâ'nın yırtıcı hayvanları doymuş halde Bu'âs bölgesinden ayrıldık biz.

---

[94] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 142-144.

[95] Beyitte sözü edilen Abdullah, Bu'âs Günü savaş meydanından kaçan Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'dur. Bkz. İbn el-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîḫ*, 1/538; Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 142.

Yine Bu‘âs Günü kabîle mensuplarından her biri kılıcını kınından tertemiz olarak çıkarmış ve kahramanca düşmanla çarpışmıştır. Çarpışmanın sonunda kılıçlar al kana boyanmış ve körelmiştir. Şair bu bağlamda şöyle demektedir:[96]

وَيَوْمَ بُعَاثٍ أَسْلَمَتْنَا سُيُوفُنَا إِلَى نَسَبٍ فِي جِذْمِ غَسَّانَ ثَاقِبِ

Bu‘âs Günü kılıçlarımız bizi Gassân’ın asaletindeki parlak bir nesebe ulaştırdı.

يُعَرَّيْنَ بِيضاً حِينَ نَلْقَى عَدُوَّنَا وَيُغْمَدْنَ حُمْراً نَاحِلَاتِ الْمَضَارِبِ

Kılıçlarımız düşmanımızla karşı karşıya geldiğimizde bembeyazdırlar. Kınlara geri konulur iken al kana boyanmış ve darbe alan bölgeleri körelmiştir.

أَطَاعَتْ بَنُو عَوْفٍ أَمِيراً نَهَاهُمْ عَنِ السِّلْمِ حَتَّى كَانَ أَوَّلَ وَاجِبِ

‘Avf oğulları kendilerine barışı yasaklayan bir lidere uydular da ilk helak olan kimse (uydukları lider) oldu.[97]

أَوَيْتُ لِعَوْفٍ إِذْ تَقُولُ نِسَاؤُهُمْ وَيَزْمِينَ دَفْعاً: لَيْتَنَا لَمْ نُحَارِبِ

Kadınları kendilerini savunmak amacıyla (surların üzerinden) bize silah fırlatırlarken “Keşke savaşmayaydık” dedikleri vakitte ‘Avf oğullarına acıdım.

صَبَحْنَاهُمُ شَهْبَاءَ يَبْرُقُ بَيْضُهَا تُبِينُ خَلَاخِيلَ النِّسَاءِ الْهَوَارِبِ

Biz miğferlerden yansıyan parıltıların kaçışmakta olan kadınların halhallarını aydınlattığı birliklerle düşmanın yurduna girdik sabahın köründe.

Şair bazı vakitler geçmişte yaşanan savaşlarda hasım kabîlelere karşı elde ettikleri zaferleri zikretmekle yetinmektedir. Söz gelimi şair Feza Günü ‘Avf oğulları ve destekçileri karşısında kaydettikleri zafere gönderme yapmakta ve şöyle demektedir:[98]

سَقَيْنَا بِالْفَضَاءِ كُؤُوسَ حَتْفٍ بَنِي عَوْفٍ وَإِخْوَتَهُمْ تَزِيدَا

(Yesrib’in) Fezâ (isimli bölgesinde) ‘Avf oğullarına ve destekçileri Tezîd[99] (oğullarına) ölüm badeleri içirdik.

لَقِينَاهُمْ بِكُلِّ أَخِي حُرُوبٍ يَقُودُ وَرَاءَهُ جَمْعاً عَتِيدَا

Peşi sıra teçhizatlı birlik yöneten her bir savaşçıyla karşı karşıya geldik onlarla.

Şair, Mekke’nin er-Redm isimli bölgesinde geçmişte yaşanmış bir savaşta Hazreclileri ve Hazreclilerin müttefiklerini nasıl bozguna uğrattıklarını da düşmanlara mesaj yoluyla hatırlatmakta ve şunları söylemektedir:[100]

أَلَا أَبْلِغَا ذَا الْخَزْرَجِيَّ رِسَالَةً رِسَالَةَ حَقٍّ لَسْتُ فِيهَا مُفَنَّدَا

Dinleyin! Bu Hazrecliye benden bir mesaj ulaştırın! (Dile getirdiğim

[96] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 89-91.

[97] Beyitte sözü edilen lider, ‘Avf oğullarının lideri ‘Amr b. en-Nu‘mân el-Beyâdî’dir. Bkz. İsfâhânî, *Kitâbu’l-ağânî*, 17/93.

[98] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 145.

[99] Beyitte yer alan تزيد ile Seleme b. ‘Ali b. Tezîd oğulları kasdedilmektedir. Bkz. Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 145.

[100] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 216,-217.

hususlarda) iddialarımın çürütülmeyeceği gerçekleri yansıtan bir mesaj.

فَإِنَّا تَرَكْنَاكُمْ لَدَى الرَّدْمِ غُدْوَةً فَرِيقَيْنِ مَقْتُولاً بِهِ وَمُطَرَّدَا

Şöyle ki er-Redm'de bir sabah vakti sizi iki grup halinde öldürülmüş ve kovalanmış olarak bıraktık

صَبَحْنَاكُمُ مِنَّا بِهِ كُلَّ فَارِسٍ كَرِيمِ النَّثَا يَحْمِي الذِّمَارَ لِيُحْمَدَا

Yurdunun ve ırzının hamisi aynı zamanda övgüye layık olabilmek için (var gücüyle dövüşebilen) saygın her bir süvariyle sabahın köründe size saldırdık.

أَتَذْكُرُ أَمْراً لَمْ تَنَلْهُ وَإِنَّمَا تَنَاوَلَ سَجْلَ الْحَرْبِ مَنْ كَانَ أَنْجَدَا

Hatırlar mısın elde edemediğin (şu) işi? Hani sen değil de himmeti yüksek kimse savaşın galibiyetini elde etmişti.

Yapılan izahlardan da anlaşılacağı üzere şair bilfiil yaşadığı veya kabîlenin parlak geçmişiyle ilgili bilgileri beyitlere yansıtmakta ve bunlarla övünmektedir.

3. 2. 4. İtibar

Güç, asalet ve parlak geçmiş gibi özelliklerin kabîleye itibar kazandırması ve şairin de bunlarla övünmesi beklenecek bir durumdur. Kays b. el-Hatîm de söz konusu özellikleri yansıtan anlamları beyitlere yansıtmakta ve bunlarla sıkça övünmektedir. Söz gelimi kabîlesinin yeryüzüne hâkim olduğunu öne sürmekte ve şöyle demektedir:[101]

إِنَّ الْفَضَاءَ لَنَا فَلَا تَمْشُوا بِهِ أَبَداً بِعَالِيَةٍ وَلَا بِذَنُوبِ

Doğrusu şu (engin) uzay boşluğu (altında kalan her yer) bizimdir. O halde ne eteklerde ne de yükseklerde yürümeyin asla.

Şaire göre Evs kabîlesi yeryüzünde her yere hâkimdir. İnsanların bir yerden başka bir yere intikal etme imkânları ancak Evs'in izniyle mümkündür. Yine şaire göre düşmanlar Evs karşısında savunmasızdırlar ve kurtulmak için yegâne şansları kaçmalarıdır. Şair bu durumla övünmekte ve beyitlerde şöye demektedir:[102]

فَلَمْ تَمْنَعُوا مِنَّا مَكَاناً نُرِيدُهُ لَكُمْ مُحْرِزاً إِلَّا ظُهُورَ الْمَشَارِبِ

Ele geçirmeyi istediğimiz size ait herhangi bir yeri (gizlenmiş olduğunuz) odaların duvarları müstesna karşımızda savunmadınız.

فَهَلَّا لَدَى الْحَرْبِ الْعَوَانِ صَبَرْتُمُ لِوَقْعَتِنَا، وَالْبَأْسُ صَعْبُ الْمَرَاكِبِ

Art arda kanlı çarpışmalara sahne olan ve büyük cesaret gerektiren o zorlu savaşta uğrattığımız bozgun karşısında sabredemediniz değil mi?

Görüleceği üzere Evs kabîlesinin sahip olduğu güç karşısında kimse direnememektedir. Bu sebeple Evs'in diğer kabîleler üzerinde her zaman hâkimiyet sağlamaya muktedir olduğu ve saygınlığı dillerden düşmemektedir. Şair bu bağlamda şöyle demektedir:[103]

[101] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 61.
[102] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 93.
[103] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 139.

فَلَيْسَ عَلَيْنَا قَالَةٌ غَيْرَ أَنَّنَا نَسُودُ وَنَكْفِي، كُلَّ ذَلِكَ نَفْعَلُ

Bizim hakkımızda şu ifade dışında söz yoktur: Biz (dilediğimize) hükmederiz ve dilediğimizi koruruz. Bütün bunları biz yaparız.

Düşman kabîleler zor anlarda savaş meydanlarını arkada bırakarak kaçmakta veya teslim olmakta iken Evs kabîlesi sadece zafere odaklanmatadır. Şair Bu'as Günü münasebetyile söylediği beyitte[104] şöyle demektedir:[105]

وَيَأْبَى جَمْعُكُمْ إِلَّا فِرَاراً وَيَأْبَى جَمْعُنَا إِلَّا وُرُودَا

Birliğiniz kaçmaktan başka çarelere gönülsüz (iken) birliğimiz er meydanında öne çıkma dışında bütün seçeneklere karşıdır.

Evs'li savaşçılara göre itibarsız bir yaşam ölümden beterdir. Bu sebeple gerektiğinde ölüme her an seve seve gitmektedirler. Şair bu durumla övünmekte ve şöyle demektedir:[106]

فَنَحْنُ النَّازِلُونَ عَلَى الْمَنَايَا وَنَحْنُ الْآخِذُونَ بِكُلِّ ثَغْرِ

Ölümlerin üzerine konanlar bizleriz. (Yurtlarımızın savunmasında) her boşluğu alanlar (yine) bizleriz.

Yapılan izahlardan da anlaşılacağı üzere Evs kabîlesinin zaferlerle dolu parlak geçmişi ve övgüye değer hasletleri şairi yaşananları kayıt altına almaya sevk etmiştir. Zira şair kabîlenin sözcüsü ve lisân-ı hâlidir. Bu sebeple beyitlerin dile getirildiği genel ortam şairi hem kişisel hem de mensubu bulunduğu Evs kabîlesine ait hasletlerle övünmeye yönlendirmiştir. Şairin gerek şahsında gerekse Evs kabîlesinde var olan hasletlerle övünürken kabîlesini savunma dürtüsüyle hareket ettiği ve duygularında samimi olduğu aşikârdır.

Sonuç

Şaire ait günümüze ulaşan şiir metinlerinde övünme içerikli beyitler incelenmiş ve çalışmanın sonunda şu sonuçlara varılmıştır:

Evs kabîlesinin sözcüsü konumundaki şair, şiir becerisini savaş halinde oldukları Hazreclilere karşı bir tür psikolojik savaş aracı olarak kullanmaktadır. Şair bunu yaparken fizikî görünümüne ek olarak mensubu bulunduğu Evs kabîlesinden aldığı cömertlik, cesaret ve erdemli olma gibi değerlerle sıkça övünmektedir. Şair aynı zamanda Evs kabîlesiyle olan soy bağı, aşîretin gücü, kabîlenin parlak geçmişi ve itibarı gibi hasletlerle de övünmektedir. Şaire ait şiirlerde övünme içerikli

[104] Bu'as Günü savaşın ilk anlarında Hazrecliler Evs kabîlesi karşısında üstünlük sağlarlar. Evsliler savaş meydanını terk ederler ve kaçmaya başlarlar. Bu durumu gören Evs'li lider Hudayr el-ketâib el-Eşhelî (ö. ?/?) yenilgiyi içine sindiremez. Elindeki mızrağı bacağına saplar ve Evslilere haykırarak geri dönmeleri ve savaş meydanını terk etmemeleri yolunda çağrıda bulunur. Evsliler geri dönerler ve şiddetli çarpışmalar sonucunda Hazreclilere ağır kayıplar verdirirler. Savaş Evslilerin zaferiyle son bulur. Bkz. el-Cebbûrî, Munzir, *Eyyâmu'l-'Arab ve eseruhâ fi'ş-şi'ri'l-Câhilî* (Bağdâd: Dâru'ş-Şuûni's-Sekâfiyye el-'Âmme, ts.), 97.

[105] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 149.

[106] Kays b. el-Hatîm, *Dîvân*, 187.

beyitler kişisel ve kabîleyle övünme olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Şair kendinde var olan özelliklerle övünmeyi mensubu bulunduğu Evs kabîlesini veya Evs kabîlesinin kolu olan Nebît boyunu övme olarak telakki etmektedir. Şair kabîlenin kahramanlıklarla dolu tarihini beyitlerde kayıt altına almak suretiyle gelecek kuşaklara aktarmayı da amaçlamaktadır.

Câhiliye Arap şiirinde kabîleyle övünen ve kabîleye sadık kalan çok sayıda şairin bulunuyor olması dikkate alındığında Kays b. el-Hatîm'in kişisel ve kabîleyle övünme hususunda ilk olmadığı açıktır. Kays b. el-Hatîm'i bu bağlamda ayrıcalıklı kılan şey, kabîlenin hasletlerini ve parlak geçmişini pek fazla dile getiriyor olmasıdır. Bu bakımdan övgü temalı şiirler konusunda Kays b. el-Hatîm'in diğer şairlere kıyasla kemiyet bakımından önde olduğunu söylemek mümkün gözükmektedir.

Şair övgü temalı beyitlerde davasını ve duygularını beyitlere yansıtmaya yoğunlaşmaktadır. Bu sebeple şairin yoğun sanat tasvirine dayalı mecaz dilinden uzak sade bir dil kullanmaya çalıştığı görülmektedir. Hal böyle olmakla birlikte طعنت ابن عبد القيس طعنة ثائر الحرب ألقت رداءها ifadesindeki teşbih-i beliğ ve cümlesindeki istiare-i mekniyye gibi edebî tasvir türlerine az da olsa rastlanmaktadır.

Şaire ait çalışma konusu beyitlerin kabîlecilik sistemine dayalı dönemin sosyal, kültürel ve zihinsel yapılarıyla ilgili ip uçları barındırdığı da açıktır. Nitekim Câhiliye toplumunda kabîleye aidiyet ve düşman karşısında kabîleyi bütün imkânlarla savunmak kabîlenin bekası için elzemdir. Evs b. el-Hatîm de sahip olduğu şiir becerisini bu gaye doğrultusunda kullanmakta ve mensubu bulunduğu Evs kabîlesini düşman karşısında bütün imkânlarla savunmaktadır. Yine ilgili beyitlerde kadın, içki, kan davası, el açıklığı vb. sosyal hayatta yaşanan veya savaş meydanlarında karşılaşılan hadiselerle ilgili detaylar söz konusudur. Şaire göre gönlü zengin kimse her daim zengin iken tamahkâr kimse ömür boyu bedbahttır. Yine şaire göre mal ve ahlâk, ödünç alınacak borçtan öte bir şey değildir. Bu bakımdan cimri kimsede hayır yoktur. Yine şaire göre sır iki kişiyi aşmış ise sır olmaktan çıkar ve dillere destan olur. Kuşkusuz bu türden yaklaşımlar dönemin kültürel ve zihinsel yapıları hakkında ip uçları barındırmaktadır. Çalışmanın bu yönüyle de sahada yapılacak çalışmalara katkı sağlaması ümit edilmektedir.

Kaynakça

'Abdunnûr, Cebbûr. *el-Mu'cemu'l-edebî*. Beyrut: Dâru'l-'İlm Li'l-Melâyîn, 1984.

Abkarius, İskender Aga. *Kitâbu Ravdati'l-edeb fî tabaḳâti şu'arâi'l-'Arab*. Beyrut: byy., 1858.

İsfâhânî, Ebu'l-Ferec. *Kitâbu'l-ağânî*. Thk. İbrahim es-Se'âfîn vd. Beyrut: Dâru Sâdır, 2008.

'Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hâcer. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. Thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî. Kahire: Merkezu Hecr Li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye Ve'l-İslâmiyye, 2008.

'Askerî Ebû Hilâl. *el-Furûḳ el-luğaviyye*. Thk. Muhammed İbrâhîm Selîm. Kahire: Dâru'l-'İlm ve's-Sekâfe, 1997.

Bağdâdî, ‘Abdulkâdir b. ‘Umar. *Ḫızânetu’l-edeb.* Thk. ‘Abdussellâm Hârûn. Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1996.

Bekrî Ebû ‘Ubeyd. *Faslu’l-maḳâl fî şerḥi Kitâbi’l- emsâl*. Thk. İhsân ‘Abbâs ve ‘Abdulmecîd ‘Âbidîn. Beyrut: Dâru’l-Emâne, 1971.

Câhız, Ebû ‘Usmân ‘Amr b. Bahr. *el-Ḥayavân*. Thk. ‘Abdussellâm Muhammed Hârûn. Kahire: Şeriketu Mektebeti ve Matba‘ati Mustafa el-Bâbi el-‘Halebî ve Evlâduh, 1965.

Cebbûrî, Munzir. *Eyyâmu’l-‘Arab ve eseruhâ fi’ş-şi‘ri’l-Câhilî*. Bağdâd: Dâru’ş-Şuûni’s-Sekâfiyye el-‘Âmme, ts.

Celîl, Hasen Muhammed. *Kays b. el-Ḥatîm ḥayâtuh ve şi‘ruh.* Amman: Dâru Dicle, ts.

Cundî, ‘Ali. *Şi‘ru’l-ḥarb fi’l-‘asri’l-câhilî*. Beyrut: Dâru Mektebeti’l-Câmi‘ah el-‘Arabiyye, 1966.

Dayf, Şevkî. *Târîḫu’l-edebi’l-‘Arabî el-‘Asru’l-câhilî*. Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, 1960.

Ebu’r-Rabb, İbtisâm Nâyif Sâlih. *Suvaru’l-ḥarb ve eb‘âduha’l-ustûriyye fi’ş-şi‘ri’l-câhilî*. (Yüksek Lisans Tezi, Câmi‘atu’n-Necâh el-Vataniyye, Nablus, 2006.)

Faysal, ‘Abdul‘azîz b. Muhammed. *el-Edebu’l- ‘Arabî ve târîḫuh*. Riyad: Câmi‘atu’l-İmâm Muhammed b. Su ‘ûd el-İslâmiyye, 1405.

Halebî, Semîr. *el-Kerem ve’l-cûd ve’s-saḫâ*. Tanta: Dâru’s-Sahâbe Li’t-Turâs, 1988.

Hamevî, Şihâbuddîn Yâkût b. ‘Abdullah er-Rûmî. *Mu‘cemu’l-buldân*. Beyrut: Dâr Sâdır, 1977.

Hassân b. Sâbit. *Dîvân.* Thk. ‘Abd Muhanna. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1994.

İbn el-Esîr, el-Cezerî, Ebu’l-Hasen ‘Ali b. Ebî’l-Kerem, Muhammed b. Muhammed b. ‘Abdulkerîm, b. ‘Abdu’l-Vâhid eş-Şeybânî. *el-Kâmil fî’t-târîḫ*. Thk. Ebu’l-Fidâ ‘Abdullah el-Kâdî. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2003.

İbn Habîb, Ebû Ca‘fer Muhammed. *Kitâbu’l-Muḥabbar.* Tsh. Eliza Lechten Stetter. Beyrut: Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, ts.

İbn Hazm, Ebû Muhammed ‘Ali b. Ahmed b. Sa‘id. *Cemheretu ensâbi’l-‘Arab*. Thk. Kurul. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l- ‘İlmiyye,1983.

İbn Manzûr. *Lisânu’l-‘Arab*. Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, ts.

İbn Raşîk, Ebû Ali el-Hasen el-Kayravânî. *el-‘Umde fî maḥâsini’ş-şi‘r ve âdâbihi ve nakdih*. Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1981.

İbn Sellâm, Muhammed el-Cumahî. *Tabaḳātu fuḥûli’ş-şu‘arâ’*. Thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Cidde: Dâru’l-Medenî, ts.

İsmail Durmuş, “Kays b. Hatîm”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

Kassâb, Velîd. *Dîvânu ‘Abdillâh b. Ravâḥa dirâse fî sîratih ve şi‘rih*. Riyad: Daru’l-‘Ulûm, 1982.

Kays b. el-Hatîm. *Dîvân*. Thk. Nasıruddîn el-Esed. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

Kudâme b. Ca‘fer. *Naḳdu’ş-şi‘r*. Thk. Muhammed ‘Abdulmun‘im Hafâcî. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l- ‘İlmiyye, ts.

Kuraşî, Ebû Zeyd Muhammed b. Ebi’l-Hattâb. *Cemheretu eş‘âri’l-‘Arab fî’l-Câhiliyyeti ve’l-İslâm*. Thk. Muhammed ‘Ali el-Hâşimî. Riyad: İmam Muhammad bin Sa’ud Islamic University, Comitte of Researc, Translation and Publication, 1981.

Kurtubî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi‘ li aḥkâmi’l-Ḳur’ân.* Thk. ‘Abdullâh b. ‘Abdulmuhsin et-Turkî. Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 2006.

Merzubânî, Ebû ‘Ubeydillâh Muhammed b. ‘İmrân. *Mu‘cemu’ş-şu‘arâ’*. Tsh. F. Krenkov. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1982.

Sakkâ, Mustafâ. *Muḫtâru’ş-şi‘ri’l-câhilî*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2014.

Tâha, Ahmed İbrâhîm. *Târîḫu’n-nakdi’l-edebî ‘inde’l-‘Arab*. Mekke: Mektebetu’l-Faysaliyye, 1937.

Tebrîzî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. 'Ali el-Hatîb. *Şerḥu Dîvâni'l-ḥamâse*. Thk. Muhammed Muhyiddîn el-Hatîb. Kahire: Matba'atu Hicâzî, 1938.

Tuleymât Gâzî ve el-Aşkar, 'İrfân. *el-Edebu'l-câhilî ḳadâyâhu ağrâduh a'lâmuh funûnuh*. Dimaşk: Mektebetu'l-Îmân, 1992.

Vehbe, Mecdî ve el-Muhendis, Kâmil. *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-'Arabiyye fi'l-lugati ve'l-edeb*. Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1984.

Ziriklî Hayruddîn. *el-'Alâm.* Beyrut: Dâru'l- 'İlm Li'l-Melâyîn, 2002.